

DE OUDE FLESCCH

33E JAARGANG
1 E KWARTAAL 2011

Nummer 124

ISSN 1383-3049
LOSSE NUMMERS € 10,-

KONINKLIJKE
Distilleerderij Dirkzwager
SINDS 1879

PROFESSIONELE EN BETROKKEN
PARTNER IN VERPAKKINGSGLAS

VINKOVA
VINKOVA.COM

Bezoek het **Nationaal Jenevermuseum**,
een levende **19de-eeuwse stokerij** in
hartje Hasselt.

**NATIONAAL
JENEVERMUSEUM
HASSELT**

WWW.JENEVERMUSEUM.BE

Nationaal Jenevermuseum | Witte Nonnenstraat 19 | 3500 Hasselt

Inhoudsopgave:

- 3. 19^e eeuwse replica van
Romeinse glasvormen (2)
Hans van Rossum**
- 6. Hellebrekers & Zonen
Evert Hellebrekers
Johan Soetens**
- 14. Romeins glas, geleend uit
Particulier bezit
Hans van Rossum**
- 19. Distilleerderij J.C.Geels
Peter Vermeulen**
- 21. Struve in Nederland
Peter Zwaal**
- 24. Making Sense of Scent
John Pastor**
- 27. Glashuis De Twee Rozen
Johan Soetens**
- 30. De kunst van het drinken
Joanie Dehullu**
- 32. Nasse de Veron
Robert van Ee**
- 34. Medelingen en nieuws**

Redactie

Johan Soetens, jsoetens@hetnet.nl
Willem van Traa, wvantraa@xs4all.nl
**Verzamelaarsvereniging
"De Oude Flesch"**
Opgericht 6 juni 1979
Voorzitter
Harry Wagter, wagter@iae.nl
Secretaris
Joke Andringa, d.gvanloenen@chello.nl
penningmeester, vice-voorzitter
Klaas Prins, klaas.prins@planet.nl
public relations en web-site beheer
tevens 2^e secretaris
Arie Vijfvinkel, vijfvinkel@hotmail.com
bibliothecaris
Willem van Traa, wvantraa@xs4all.nl
Lidmaatschap € 40.- per jaar.
Huisgenoten € 10.-
Giro 4142725 t.n.v. "De Oude Flesch",
Schansbosch 11, Linschoten
Voor alle verdere informatie
website: www.deoudeflesch.nl

Van de redactie.

Elders in dit blad uit de voorzitter zijn ongerustheid over het kleine groepje mensen dat de dingen binnen de vereniging gaande houdt. Ook de redactie is klein maar dat is op zichzelf niet erg, als is het kwetsbaar. In geval van nood zijn er altijd wel een paar leden die even hand en spandiensten willen verrichten. Bezwaarlijker is het gebrek aan vaste auteurs. We streven naar een regelmatige bijdrage over verschillende onderwerpen en zijn daar gelukkig deels in geslaagd maar we zoeken bijvoorbeeld dringend iemand die vertrouwd is of zich vertrouwd wil maken met de wereld van parfumsflessen. Daar ligt een mooi terrein braak in een sector die gekenmerkt wordt door een interessante geschiedenis en duizenden modellen waaraan niet zelden de namen van grote ontwerpers zijn verbonden. Ongetwijfeld zijn er verder vele onder onze lezers met een collectie, gericht op een specifieke sector zoals inktflessen, drinkglazen of kerstversieringen en enkelen hebben daar ook over gepubliceerd. Anderen hebben studie gemaakt van het bedrijf van hun (voor)vader. Niet iedereen bezit de gave om zijn of haar gedachten vlot op papier te zetten of heeft daar de tijd voor maar laat U daardoor niet tegenhouden. Zolang we feiten en foto's krijgen neemt de redactie het schrijfwerk wel voor haar rekening. Zo is ook het artikel over Hellebrekers ontstaan. Wie feiten verzamelt vergaart kennis en daar schuilt een grote bevrediging in. Boeken en internet verstrekken een schat van informatie die zelfs voor de goed ingevoerde verzamelaar verrassend veel nieuws kan bevatten.. Dat alles van harte aanbevolen. Wij hebben in ieder geval weer geleerd van het samenstellen van dit nummer. Veel plezier er mee.

In vroeger dagen kenden we een rubriek 'Vraag en Aanbod' waarin leden van De Oude Flesch konden vermelden waarnaar ze op zoek waren of wat ze juist zouden willen verkopen, We overwogen om zo'n rubriek weer in te stellen. **Is daar belangstelling voor of voorzien E-bay en Marktplaats tegenwoordig in die behoefte? Laat het de redactie eens weten!**

**INZENDING KOPIJ UITSLUITEND in Word document
ZONDER OPMAAK
Foto's in JPG graag per separate e-mail.
VOORPAGINA: Aryballos, 1^e eeuw.
Foto Tom Haartsen**

19^e-eeuwse replica's van Romeinse Glasvormen

Deel 2

Hans van Rossum

*Rheinischen Glashütten AG ca. 1900
Uit: Wilezek, Bilder von Damals und Heute*

Bij de *Rheinische Glashütten-Actien-Gesellschaft, Ehrenfeld* waren de reproducties voornamelijk ontleend aan de grafvondsten in Keulen (zie no. 123 van De Oude Flesch). Het *Fachgeschäft für Glas- und Porzellanartikel* van Ludwig Felmer ontleende deze aan Romeinse glasobjecten die bij de grote opgravingen in Mainz aan het oppervlak waren gekomen en in het plaatselijk museum te zien waren. Zonder twijfel is Felmer beïnvloed door het succes van Rauter, die al jaren eerder begonnen was met de fabricage van reproducties. Naast Ehrenfeld en Felmer waren er nog enkele kleinere bedrijven die zich aan het einde van de negentiende eeuw bezig hielden met het imiteren van Romeinse glasvormen zoals Tacchi in Frankfurt, Villeroy & Boch in Wadgassen en de Poschingersche Hütte in Oberzwieselau, maar over deze bedrijven is weinig informatie beschikbaar. De reproducties

van de 'Rheinische Glashütten' waren het meest bekend. Ludwig Felmer, die als handelaar in glas en porselein ervaring had met de markt voor Romeinse glasreproducties, was weliswaar minder bekend dan het bedrijf uit Ehrenfeld, maar de kopieën die Felmer leverde zagen er goed uit. Het oppervlak van zijn replica had wel altijd en overal een schittering die deed denken aan irisatie, maar toegepast op een manier zoals dat in de Romeinse periode niet voorkwam.

Felmer was uitsluitend handelaar en besteedde de productie van het glaswerk uit. Zo liet hij replica van

Romeins glas maken door de Josephinenhütte in Schreiberhau in Opper-Silezië, een fabriek die was opgericht door Leopold Graf Schaffgotsch in 1841.

Ludwig Felmer imiteerde de Romeinse voorbeelden getrouwer dan Rauter. De laatste bedacht zelf decoraties omdat hij dat mooier vond of omdat het naar zijn idee meer prestige gaf aan het object. Rauter nam, min of meer willekeurig, decoraties over van Romeinse glasobjecten. Of de datering van de decoratie overeen kwam met die van de door hem gemaakte vorm speelde nauwelijks een rol. Ook had hij er weinig moeite mee om vormdetails van verschillende perioden en afkomst door elkaar te gebruiken. Felmer paste soms wel eens een ringvoet toe die niet voorkwam bij het desbetreffende voorbeeld, maar hield zich in de meeste gevallen getrouw aan de authentieke Romeinse vorm. Wat zowel bij Felmer als bij Rauter opvalt is dat men de replica veelal niet in de originele glaskleur maakte. In de meeste gevallen gebruikten beiden een glastint tussen kleurloos en licht geel. Blijkbaar was de juiste kleur voor hen niet van belang. Het assortiment aan modellen van Romeinse glasvormen was bij Felmer groter dan bij de 'Rheinische Glashütten' uit Ehrenfeld. Vooral na 1893 breidde de collectie van Felmer zich sterk uit naar een totaal van 116 verschillende vormen en deze overtrof daarmee het aanbod van Ehrenfeld.

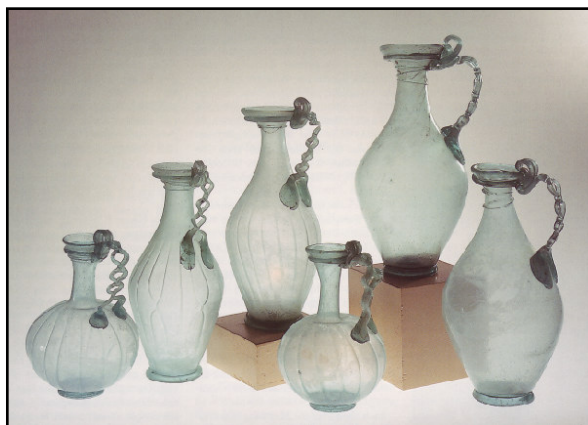
*Supplement van Felmers catalogus uit 1894 / 95, p.146, afb. 2a.
Rechts: De Josephinehütte op een ansichtkaart uit 1938.*

De tweede en tevens laatste verkoopcatalogus van Ehrenfeld uit 1886 bood slechts 28 Romeinse glasvormen aan, een gevolg van de financiële problemen waarin het bedrijf op dat moment verkeerde.

De gemiddelde prijzen van Felmer's replica schommelden tussen de twee en zes Rijksmark. Het ging Felmer niet om het maken van ingewikkelde Romeinse glasvormen volgens gecompliceerde technieken. Hij richtte zich liever op de meer eenvoudige, maar verkoopbare artikelen die voor zowel een museumwinkel als een gemiddeld burgerlijk huishouden aantrekkelijk in prijs waren. Het prijsniveau van zijn modellen lag ongeveer gelijk aan dat van de Hütten in Ehrenfeld, die daarentegen juist wel voornamelijk produceerde voor de musea en de wetenschap.

Ludwig Felmer behaalde succes met zijn kopieën van Romeinse glasvormen die hij exposeerde op de Wereldtentoonstelling van 1893 in Chicago en die van 1900 in Parijs. In zijn catalogus uit 1894/95 vermeldt hij dat zijn werk in Chicago bekroond was. In Chicago ging men anders te werk dan bij eerdere wereldtentoonstellingen. Men maakte daar geen gradatie in de waardebeoordeling van de toegekende bekroning die normaliter bestond uit het toekennen van een 'Grand Prix' of een gouden, zilveren of bronzen medaille. Op de Wereldtentoonstelling in Chicago kreeg elke exposant die vanwege zijn inzending in aanmerking kwam voor een onderscheiding een bronzen medaille vergezeld van een getuigschrift. Dit systeem, dat door de Amerikanen was doorgedrukt, lokte natuurlijk heftige discussies uit en gaf een stortvloed aan onderscheidingen te zien. Van de 3500 deelnemende Duitse bedrijven kregen 2400 een medaille met diploma. De bronzen medaille voor Ludwig Felmer kende dus direct al een grote devaluatie. Op de Wereldtentoonstelling in Parijs van 1900 ontving Felmer wederom een bronzen medaille, maar nu vanwege een daadwerkelijk toegekende waardebeoordeling: het totaal aan verstrekte bronzen medailles bedroeg nu slechts 35 stuks. Deze bekroning was terecht verdiend en had betrekking op het geheel aan reproducties van Romeinse, Frankische en Middeleeuwse glazen, waarvan de originelen zich allemaal in het museum van Mainz bevonden.

Veel meer dan in onze tijd speelde het gevoel in de negentiende en begin twintigste eeuw om tot herscheppingen te kunnen komen van glasvormen uit het verleden. Bij de contemporaine glasblazer of kunstenaar bestond het idee dat men met behulp van moderne gereedschappen en technieken in staat moest zijn de Romeinse glasblazers in perfectie te overtreffen of minstens te evenaren. Deze competitiedrang heeft het negentiende-eeuwse denken sterk beïnvloed. Om die reden was alleen al het *kunnen* imiteren van de veelal complexe Romeinse glasvormen een prestatie van grote betekenis. Het uiterste aan vakmanschap moest immers benut worden om hetzelfde niveau te kunnen bereiken, laat staan daar bovenuit te stijgen. Men moest vaardigheid verkrijgen in technieken die tot op dat moment voor de negentiende-eeuwse glasblazer/kunstenaar veelal onbekend waren. Daarnaast was experimenteren en improviseren noodzakelijk om te kunnen

Boven: Authentiek Romeinse kannen met een kettinggreep, kenmerkend voor productie in Mainz. Zobel-Klein 1999, p. 91, afb. 1.

Onder: Collectie replica van Ludwig Felmer, gemaakt naar voorbeeld van Romeinse glazen, gevonden bij opgravingen in het Stadspark van Mainz in de jaren 1980. Lierke 1999, p. 150, afb. 5

leren van het verleden. Deze glaswerkers werden als kunstenaars beschouwd getuige het jaarbericht van het 'Bayerischen Gewerbemuseum zu Nürnberg' van 1881. Dat vermeldt dat in dat jaar vijftien exposanten met in totaal 231 ingediende ontwerpen genomineerd waren voor de jaarlijkse prijsuitreiking door het Nürnberger Gewerbemuseum met de 'König-Ludwig-Preisstiftung'. De gouden medaille was dat jaar voor de 'Rheinische Glashütten-Actien-Gesellschaft, Ehrenfeld, bei Cöln' voor het 'Glaswerk, Voorbeeldig in Ontwerp alsook in Uitvoering.' Voor alle duidelijkheid: men heeft het hier over het imiteren van bestaande ontwerpen. Deze lovende woorden waren bedoeld voor het gehele oeuvre van deze firma en dat was meer dan alleen het reproduceren van de Romeinse glasvormen, maar had wel in alle gevallen betrekking op imitaties. Het imiteren van glasvormen stond derhalve in hoog aanzien.

De moderne mens die opgroeit met flatscreen, iPhone en PDF is minder snel verbaasd over het technisch 'kunnen' van de mens en ervaart de vaak goed uitgevoerde glazen replica zoals die nu in onze museumwinkels verkrijgbaar zijn geheel anders.

H. HELLEBREKERS en ZONEN

EEN VERHAAL VAN VIJF GENERATIES DISTILLATEURS

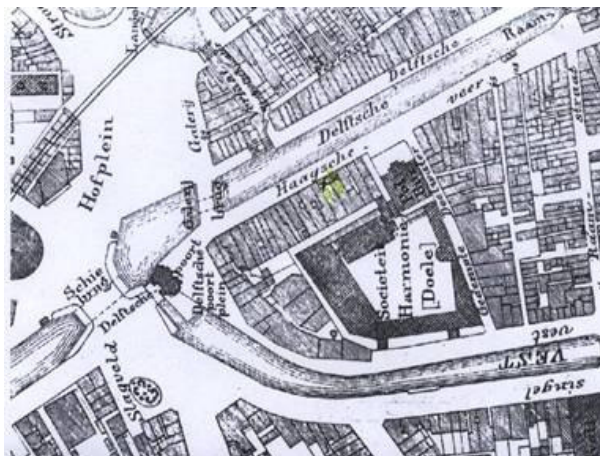
Evert Hellebrekers en Johan Soetens

Boven: kunstenaarsimpressie van de HELLEBREKERS panden gezien vanuit het Stokvischwater dat ooit de verbinding vormde met het open water van de haven. Rechts: foto van onbekende datum. Coll. Evert Hellebrekers. Onder: gedeelte van een stadskaart uit 1913 met links de drukte op de Delftse Vaart en rechts een oude ansichtkaart met zicht op de Hellebrekerspanden.

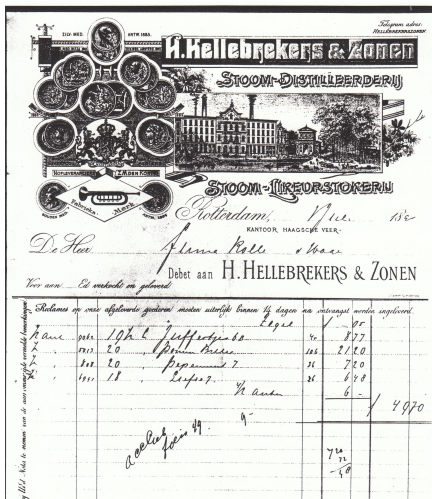
Links: Deze vooroorlogse foto toont een vrachtwagen, geladen met een grote order voor (toen nog) Nederlandsch Indië met bestemming Medan en Batavia. Het zijn 150 kisten met elk 24 Oude Genever, dus 3600 kruiken, in totaal goed voor zo'n 72.000 borrels, of 'splitjes' zoals ze in Indië genoemd werden.

In de eerste decennia van de 19^e eeuw kwam bij de Rotterdamse wijnhandelaar en 'fijnstoker' Jan Ozy & Zoon de jongeman Henricus Hellebrekers in dienst als wijnkopersknecht. Hij maakte zich al gauw de beginselen van het distilleren eigen en droomde er van ooit zijn eigen zaak te kunnen beginnen. Geboren in 1803, vader geworden in 1835 van zoon Henricus en in 1837 van zoon Arnold, lukte het hem in 1839 op eigen benen te staan. In 1843 zien we hem als eigenaar van een slijterij in het Hang, een nauwe straat ooit gesitueerd nabij wat nu de achterkant is van het Rotterdamse stadhuis. In 1858 kwam er een tweede slijterij bij in de nabij gelegen Weste Wagenstraat, vlak bij de Vlissingse Haven waar het altijd druk was met schepen en matrozen die de nodige klandizie aanbrachten.

Een tweetal 19^e eeuwse posters waarbij opvalt dat de dame een lege fles zonder etiket presenteert. Beelmerk en flesmodel zouden gedurende het gehele bestaan van de firma in gebruik blijven.

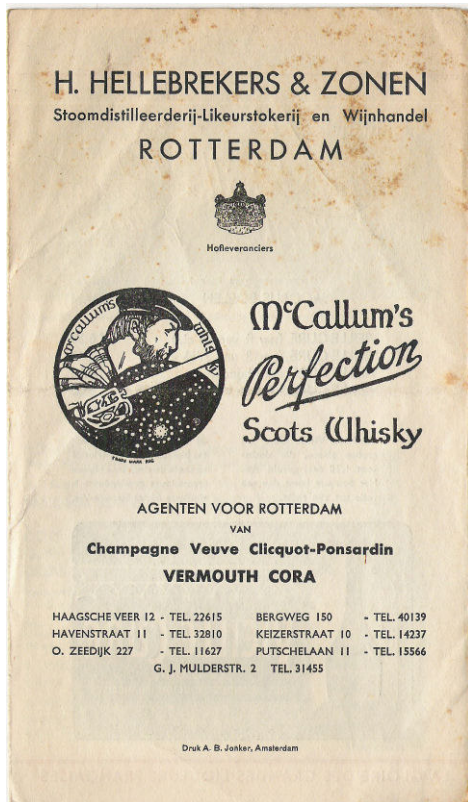

Eveneens in 1858 huurde Henricus een oude branderij, tevens distilleerderij van Willem van Dorp maar twee jaar later slaagde hij er in een pand aan te kopen dat beter voldeed aan zijn wensen. Voor 14.000 gulden werd hij eigenaar van een complex aan het Haagsche Veer 9-15 dat naast een winkel en een riant bovenhuis een groot pakhuis met bovenwoning en een fabriek bevatte. Haagsche Veer was de naam van de kade. Het water er voor was de Delftse Vaart waar het altijd een gaan en komen was van beurtschippers. Tachtig jaar lang werden van hieruit de Hellebrekers producten geleverd totdat in 1940 het bombardement op Rotterdam een einde

maakte aan de bedrijfsvoering. Tegenwoordig heeft men moeite zich voor te stellen hoe het daar ooit heeft uitgezien. De hele buurt werd grondig verwoest en na de oorlog heringericht. Aan de ooit nabijgelegen Delftse poort herinnert slechts een metalen constructie en het Haagse Veer is nu een ziellose straat.. Om te weten hoe het er ooit uitzag moeten we het doen met oude ansichtkaarten en de enkele afbeeldingen die van het bedrijf van Hellebrekers bewaard zijn gebleven. Daarbij springt direct de fabrieksschoorsteen in het oog, lange jaren een punt van ergeris en zorg voor de ambtenaren van de voor-oorlogse dienst voor bouw- en woningtoezicht die bij herhaling aandrongen op de sloop er van vanwege het gevaar van instorten. Misschien was het daar nog wel eens van gekomen maar het bombardement op 14 mei 1940 maakte aan alle discussie een eind. De buurt werd met de grond gelijk gemaakt maar één ding hield stand. Toen de puinhopen zichtbaar werden stond de schoorsteen nog steeds overeind. Eenzelfde geluk was niet beschoren voor het bedrijf zelf dat compleet verloren ging inclusief de inventaris zodat het voor nazaat Evert Hellebrekers een heksentoer is om oude documenten en flessen terug te vinden.

Voor een middelgrote distilleerderij was Hellebrekers opvallend actief in het uitbrengen van posters en reclameplaten. Gelukkig beschikt het Gemeentearchief Rotterdam over een fraaie collectie daarvan.

Boven: Poster voor de 'Drie Bekenden' van Hellebrekers. Ontwerp Kees van der Laan 1932.

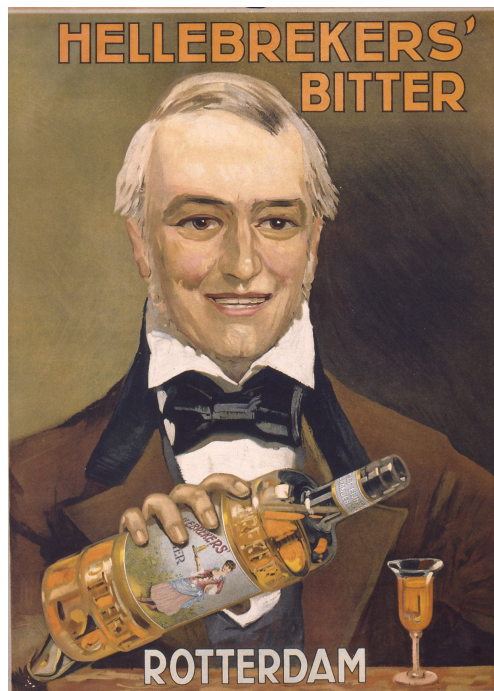
Productie Kühn & Zn. Rotterdam
Rechts: Prijslijst met afbeelding van het drietal voor de Horeca ca. 1950.
Coll. Evert Hellebrekers

Maar... we lopen op de zaken vooruit. Terug naar 1871, het jaar waarin de oprichter Henricus Hellebrekers overleed en zijn zaak naliet aan zoons Henricus II en Arnold. Deze mochten zich in 1881 Hofleverancier noemen en verwierven op de Wereldtentoonstelling van 1883 in Amsterdam een zilveren- en op de Parijse tentoonstelling van 1889 een gouden medaille. In 1862 was de derde generatie Hellebrekers op het toneel verschenen in de vorm van Henricus' zoon die traditiegetrouw naar zijn vader genoemd werd en die we dus maar Henricus III zullen noemen. In 1891 werd deze als 29 jarige als medevenoot opegomen in de firma. Door zijn toedoen opende het bedrijf verschillende filialen in Rotterdam onder meer de Oostzeedijk (1894), de Havenstraat (1897), de Goudscheweg (1901) en de Oranjeboomstraat (1907). Na het uittreden van zijn vader in 1908 en het overlijden van zijn oom Arnold (1915) werd de directie gevormd door Henricus III en de sinds 1911 aangetreden zoon van Arnold, Jan Hellebrekers, in 1927 aangevuld met de zoon van Henricus III: Wilhelmus Philippus.

De onderneming bood inmiddels werk aan ongeveer vijftig man personeel. Het waren de jaren dat de drie bekendste producten van Hellebrekers op de markt kwamen: Oranjebitter, Oude Genever en Advocaat. Op prijslijsten, posters en ander reclamemateriaal komen die drie dan ook veelvuldig voor. Na de oorlog was er ondermeer export naar de Verenigde Staten, Nederlands Indië (via de Amsterdamse Handelsmaatschappij v/h J. Hoppenstedt), Nieuw Zeeland, Trinidad, Aruba, Luxemburg Engeland en België. Het betrof meestal partijen van 7200 flessen per bestelling. Ook de marinebasis in den Helder was klant. Whisky en rum kwamen onder andere terecht aan boord van H.M. De Ruyter en andere producten bij de CADI, de inkoopcentrale voor het leger.

Voor een middelgrote distilleerderij was Hellebrekers opvallend actief in het uitbrengen van posters en andere reclame plaatwerken. Die geven, meer dan het grotendeels door oorlogshandeling verloren gegane bedrijfsmateriaal een indruk van de intensiviteit waarmee het bedrijf de markt bewerkte.

Links boven: Prijslijst ca. 1950. De firma voerde een trompet als merkbeeld. Coll. Evert Hellebrekers

Boven: Poster ca. 1930. Druk Kühn & Zn. Rotterdam. Coll. Gemeentearchief Rotterdam Links en onder: Posters voor Oranjabitter, een zeer belangrijk artikel voor de firma. Het verhaal gaat dat de oude heer Henricus altijd op Oudejaarsavond per koets de slijters af ging om geld te innen. In de koets stond dan een emmer met water om de muntstukken, kleverig van de rumpunch, in te deponeren. Coll. Gemeentearchief Rotterdam.

zodra hij zestien jaar was en twee jaar dienstverband had. Het fonds werd gevoed vanuit de overwinst van het bedrijf '*... als beloning en als prikkel tot ijverige plichtsbetrachting – om daardoor tevens te geraken tot eene pensioeneering van den ouden dag.*' De overwinst van het bedrijf werd verdeeld over de verschillende personeelsleden, in verhouding tot hun salarissen. De overwinst werd voor leden van boven de veertig jaar geheel gestort in het fonds en voor jongeren voor tweederde deel. Het resterende deel kregen deze 'jongelingen' in termijnen uitbetaald. Het pensioen werd uitbetaald aan werknemers van 60 tot 65 jaar en bedroeg in het algemeen driekwart van het salaris. Wanneer iemand tussentijds zijn dienstverband verbrak kreeg hij of zij een bewijs van aandeel in het pensioenfonds dat bij het bereiken van de 60 of 65 jarige leeftijd te gelde kon worden gemaakt. Met deze aanpak was het bedrijf sociaal gezien zijn tijd ver vooruit.

Hellebrekers & Zonen hadden voor hun personeel een eigen pensioenfonds, opgericht op 1 juli 1890 dus lang voordat er vakbonden bestonden. Een werknemer kon hieraan deelnemen

Boven: Enkele vóór-oorlogse verpakkingen. De blanke flessen zijn mondgeblazen in Leerdam, het zegel op de likeurfles handmatig aangebracht. De Elixir d'Anverfles is eveneens mondgeblazen, waarschijnlijk in Nieuw Buinen. Rechts boven: kruikjes van Delfts aardewerk. Links: Art Deco kruikjes van Gouds plateel. Rechts: Machinaal vervaardigde likeurfles. Coll. Evert Hellebrekers.

Arbeidsdiscipline.

De directie voerde een strikt beleid, gericht op orde, netheid en soberheid. Het is interessant om daarop de oude arbeidscontracten eens door te lezen.

Het personeel kon daar kennis van nemen middels aan de muur gehangen 'Regels en Wenken voor het Fabriekspersoneel'.

Op te laat komen op de fabriek stonds straf. Voor ieder kwartier dat men te laat kwam werd 25 cent van het loon afgetrokken en wie veel verzuimde liep zelfs de kans een schuld op de bouwen bij de firma. ***'Is men meer dan een half uur over tijd, dan behouden de firmanten zich het recht voor den telaatkomer een boete op te leggen gelijk aan het dubbel verzuimde uurloon of hem of haar voor een gedeelte of de gehele dag de toegang tot de fabriek te ontfeggen onder inhouding van het loon'***. Op een andere afdeling zijn zonder toestemming kon vijf gulden kosten en soms zelfs ontslag op staande voet. Roken in de fabriek was verboden en werd bestraft met 2,50 gulden boete. Voor het laten slingeren van kleding, etenswaar of persoonlijke bezittingen gold een boete van één gulden. Het was streng verboden tijdens het werk of in de schafttijd een borrel te nemen hoewel de werkomgeving daar natuurlijk wel toe uitnodigde. Na werktijd werd aan iedereen boven de achttien een oorlam geschonken. Wie betrapt werd op het ongeoorloofd nuttigen van alcohol werd voor een paar dagen onbetaald geschorst. Bij een tweede overtreding volgde ontslag. Overigens gingen alle betaalde boetes in een pot die één of twee keer per jaar verdeeld werd onder de werknemers.

Het strengst beoordeeld werden de arbeiders die bij het bottelen en etiketteren betrokken waren. Schone en droge flessen (alle flessen stonden immers nog op statiegeld), op de correcte hoogte afgevuuld zonder morsen en strak geëtiketteerd, zo wilde de baas het hebben. Bottelaar werd je bij Hellebrekers dan ook niet zo-maar en het kurken van de flessen moest zelfs altijd door één en dezelfde man gebeuren.

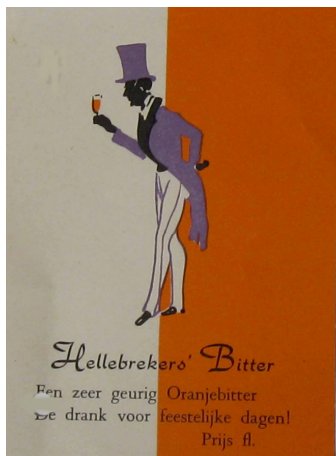
Tot aan de oorlog ging het Hellebrekers voor de wind. In 1939 werd nog een slijterij aan de Grote Spuistraat in Dordrecht overgenomen maar al spoedig daarna sloeg het noodlot toe. Op 14 mei 1940 rond 13.30 uur bombardeerde de Duitse Luftwaffe Rotterdam waarbij ook het bedrijf van Hellebrekers compleet vernietigd werd. Nog datzelfde jaar vond men echter een nieuw onderkomen in Delft in de vroegere brouwerij 'De Gekroonde P' aan de Voorstraat 38-40. Op deze plaats werd al bier gebrouwen vanaf de 16^e eeuw maar sinds 1922 was het pand in gebruik geweest door de pianohandel en orgelbouwer Hees & Co. die een deel van de voorpui had laten verbouwen tot winkel. Hier werd op 1 november 1940 het nieuwe bedrijf geopend en hier kreeg ook Evert Hellebrekers, vijfde in lijn, zijn opleiding.

Na-oorlogse verpakkingen en reclame materiaal.

Links boven: metalen reclamebord. Coll. Jeneveruseum Schiedam. Overige voorwerpen coll. Evert Hellebrekers.

De pot met Boerenjongens ziet er wat voor-oorlogs uit maar de toegepaste Omnia-sluiting kwam pas in de jaren 1950 op de markt. Deze machinaal te verwerken sluiting maakte een einde aan het met de hand aanbrengen van schroefdeksels en staat daardoor aan het begin van de industrialisering van de conservenindustrie. Coll. Evert Hellebrekers.

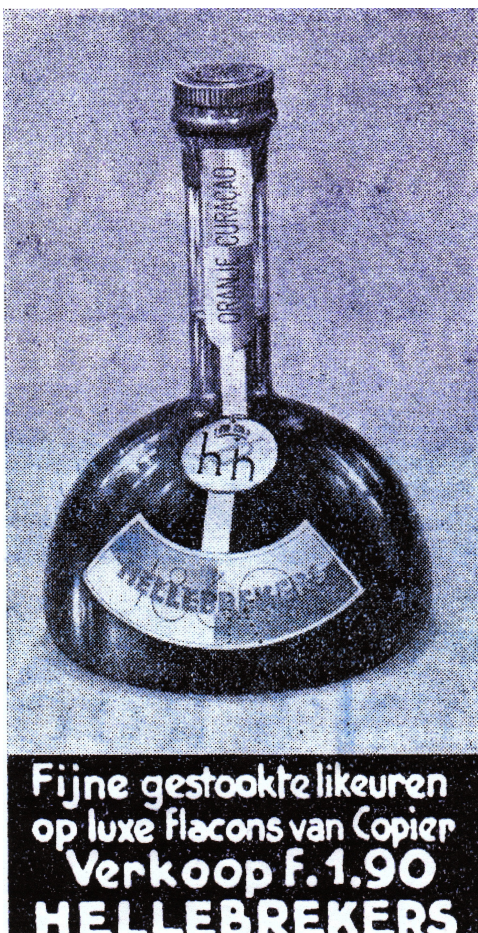
De nieuwe vestigingsplaats werd natuurlijk op drukwerk en etiketten vermeld en dat helpt ons nu om de verpakkingen te dateren die Evert Hellebrekers hier en daar nog weet op te sporen. Gaandeweg verjongde zich het assortiment als men dat kan zeggen van de serie kleurrijke likeurflessen uit de jaren 1960 die het model hadden van 18^e eeuwse wijnflessen. Vanaf 1970 werd de situatie voor veel distillateurs nijpend vanwege een niets ontziende prijzenslag die het aanzien van jenever bij het publiek bepaald geen goed deed en leidde tot sluiting of fusering van veel bedrijven. Ook Hellebrekers ontkwam daar niet aan en fuseerde in 1973 met Doyer en van Deventer in Zwolle. Evert Hellebrekers kon in de veranderde bedrijfscultuur niet aarden en trad in 1974 uit de firma om in Delft zijn eigen wijnhandel te beginnen, opnieuw gevestigd in een pand in de Delftse Voorstraat dat overigens geen straat is maar een gracht. In 1989, 150 jaar na de

oprichting van Hellebrekers en Zonen publiceerde hij een jubileumuitgave. (*Feestelijke Nieuwsbrief Evert Hellebrekers Wijnkoperij – 150 jaar. April 1989*). Dit artikel is daar voor een belangrijk deel op gebaseerd. In 2005 hief hij zijn zaak op en kwam er een einde aan vijf generaties distillateurs en wijnhandelaren Hellebrekers. Het merk Hellebrekers is tegenwoordig eigendom van Koninklijke Dirkzwager in Schiedam.

In de jaren 1960 bracht Hellebrekers een serie likeurflessen uit, gebaseerd op de vorm van 18e eeuwse wijnflessen.

Opsporing verzocht! In 2010 vond de historicus Peter Zwaal tijdens archiefwerkzaamheden deze advertentie van een onbekende fles. Gedurende mijn lange carrière bij de Glasfabrieken had ik er nog nooit iets van gehoord of gezien. Navraag in Leerdam bracht niets op. Ook in de boeken over Copier, waarin zelfs de simpele door hem ontworpen pillenflesjes van Organon staan afgebeeld, is er niets over te vinden. Hoogstens zou het kunnen zijn dat Copier het ontwerp door een van zijn medewerkers heeft laten uitvoeren om er later zijn naam aan te hechten. Copier was in alle opzichten het 'gezicht' van Leerdam en alle commerciële en artistieke activiteiten droegen zijn stempel. Mijn eerste gedachte was niettemin dat de fles waarschijnlijk nooit in productie is geweest maar Evert Hellebrekers is er heel zeker van dat hij de fles vroeger in zijn ouderlijk huis heeft zien staan en bezit zelfs het afgebeelde etiketje. Wie lost dit raadsel op, of nog beter: wie komt er met een fles voor de dag? (J.S.)

*Boven: De laatste Hellebrekers poster, een ontwerp van Reyn Dirksen, 1955. Men ging duidelijk met de tijd mee.
Links daarvan: Jeneverkruik 2 Liter, fabriek Leerdam, 1950.*

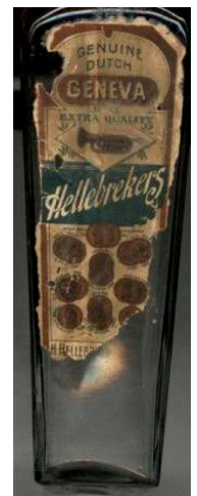
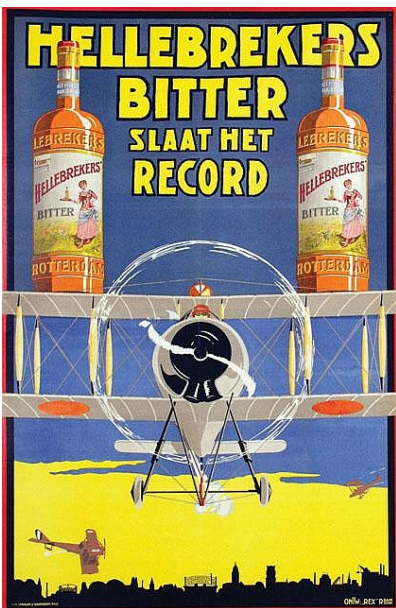

A collection of pre-war Hellebrekers posters. Due to the destruction of the premises during the Second World War very few of the depicted bottles have survived.

The Distillery H. Hellebrekers en Zonen, from 1839, was founded in Rotterdam by Henricus Hellebrekers, a former worker in a local wine and distillers company where he had learned the art of distilling. It was housed in a large complex along one of the canals in Rotterdam and close to the harbour where barge- and boatmen, traders and sailors brought in business. The distillery had a characteristic chimney that peeked out over the roofs but that was a constant worry for the towns' building inspectors who strongly doubted its stability. In the first part of the 20th century the company prospered but on the 5th of May 1940 Germany attacked the Netherlands with the aim of defeating the understaffed, badly trained and poorly equipped Dutch army within little more than a day. Instead, what happened within a day was that Hitler's airborne division of 11.000 men had been killed or captured and the Dutch army, although exhausted and on the brink of collapse, still held its ground. In order to force a breakthrough the German Luftwaffe was ordered to destroy the city of Rotterdam. On May 14 at 13.30 hours the bombardment started which completely ruined the centre of the city, including the buildings of Hellebrekers. Nothing of the equipment, archives or materials could be saved. However, when the smoke finally lifted and the dust settled the only thing that proved to be intact was the old chimney.

That same year the company moved to Delft, where they set up a new distillery in the buildings of a former brewery.

Thirty years later, due to fierce competition, many small and middle sized distilleries were forced to merge or close down. In 1973, Hellebrekers merged with the distillery Doyer & van Deventer that in its turn was taken over by Royal Distillers Dirkzwager in Schiedam.

For a middle sized company Hellebrekers was remarkably active in publishing posters, folders and other advertising material, much of which has been preserved in the municipal archives of Rotterdam. For the first time this colorful material is integrally published here.

Romeins Glas

geleend uit particulier bezit

tekst: Hans van Rossum

foto's: Tom Haartsen

Schaal, 3^e – 4^e eeuw.

Herkomst: Syrisch - Palestijnse gebieden. Afmetingen: ↑ 3,5 - 4,0 cm. Ø 18,0 cm

Van 29 april tot 28 augustus 2011 vindt er in het Thermenmuseum te Heerlen een tentoonstelling plaats van Romeins glas uit particulier bezit met bijna 300 stuks Romeinse glasobjecten van de eerste tot begin vijfde eeuw. De organisatie is in handen van twee leden van 'de Oude Flesch', Joop van der Groen en Hans van Rossum.

Aryballos, 2^e eeuw.

Herkomst: Waarschijnlijk Klein-Azië. Afmetingen: ↑ 12,1 cm. Ø 10,0 cm. De zogenoemde kraagrand van de mond verwijst naar een productie in Klein-Azië. Rechts: Drinkglas op voet, 4^e – 5^e eeuw.

Herkomst: Oostelijk Middellandse Zeegebied – Cyprus.

Afmetingen: ↑ 7,0 cm. Ø 8,5 cm.

Aryballos, tweede helft 1^e eeuw.

Herkomst: Waarschijnlijk Klein-Azië. Afmetingen: ↑ 7,3 cm. Ø 7,0 cm.

Het brons van de greep, stopper en kettinkje is in dit geval bewaard gebleven en dat is bijzonder

Van links naar rechts: Unguentarium, 1^e eeuw. Herkomst: Oostelijk Middellandse Zeegebied of Italië.

Afmetingen: ↑ 13,3 cm. Ø 7,5 cm. Dit flesje is omwikkeld met wit opaak glasdraad.

Cosmeticaflesje, 4^e – 5^e eeuw. Herkomst: Oostelijk Middellandse Zeegebied, Syrisch – Palestijnse gebieden.

Afmetingen: ↑ 18,0 cm. Ø 7,5 cm. Het lichaam van dit flesje is omwikkeld met dun wit opaak glasdraad.

Cosmeticapotje met deksel, 1^e – 2^e eeuw. Herkomst: Oostelijk Middellandse Zeegebied.

Afmetingen: ↑ 12,5 cm. Ø 6,2 cm. In dit geval is wel het authentieke dekseltje bewaard gebleven.

Ander glaswerk van deze groep diende voor het bewaren van cosmetica of medicijnen. De categorie voorraad- of transportflessen is goed vertegenwoordigd door een aantal kleine en grote flessen, zowel cilindrisch, vierkant als rechthoekig. Deze dienden om wijn of olie in op te slaan en ook om deze te vervoeren.

Links: Cilindrische fles, 1^e eeuw.

Herkomst: Samaria, Israël ↑ 10,5 cm. Ø 7,0 cm.

Rechthoekige fles, 1^e - 2^e eeuw.

↑ 10,8 cm. Ø 5,0 – 5,8 cm. Rechthoekige flessen zonder greep zijn zeldzaam.

Afmetingen: ↑ 9,2 cm. ↑ 6,9 cm.

Daaronder links: Sprenkelaar, 4^e eeuw.

Oostelijk Middellandse zeegebied.

Afmetingen: ↑ 7,8 cm. Ø 6,0 cm.

Bijzonder is de grootte van de mond in verhouding tot het kleine lichaam en de zes greepjes op de mondrand.

Hienast: Sprenkelaar, 3^e - 4^e eeuw.

Herkomst: Oostelijk Middellandse Zeegebied, waarschijnlijk Syrië.

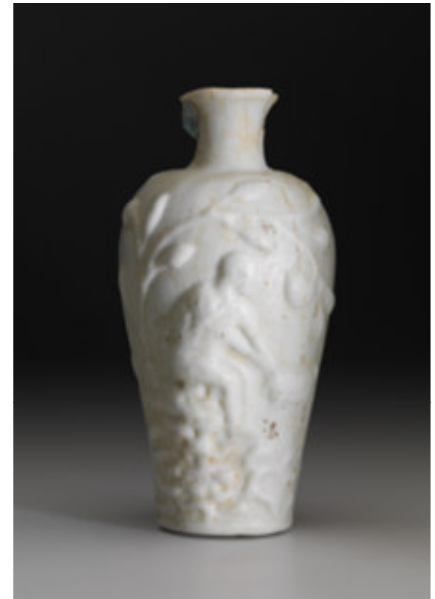

Kolf, 3^e – 4^e eeuw. Oostelijk Middellandse Zeegebied, waarschijnlijk Syrië.
Afmetingen: ↑ 19,8 cm. Ø 9,3 cm.
Op de schouders is het ventiel zichtbaar dat voor een vacuüm moest zorgen.

Een ander onderdeel van deze tentoonstelling wordt gevormd door kleine en grote potjes voor de opslag van kruiden en andere droge of medicinale stoffen. Vaak zijn ze decoratief bewerkt en hebben ze ongetwijfeld dienst gedaan als onderdeel van het tafelgerei. Ze kunnen beschouwd worden als luxe glaswerk.

Dan zijn er nog tal van glasobjecten die moeilijk binnen een bepaalde groep passen vanwege de veelal uitzonderlijke vorm zoals de zogeheten gietertjes, glaasjes die doen denken aan een stilistisch gevormde vogel. Ze werden, nadat ze gevuld waren met een bepaalde inhoud, dichtgesmolten zodat het noodzakelijk was een puntje van de staart af te breken op het moment dat men de inhoud wilde gebruiken. Er zijn inktpotjes, al of niet met de originele deksel en zogeheten *pyxides* die ook vaak een deksel als afsluiting hadden en dienden voor het bewaren van kostbare zalf. Er is een bolvormig glas met een lange en gebogen trompetvormige hals. Op de schouder is een ventiel aangebracht en het vermoeden bestaat dan ook dat dit object als kolf heeft dienstgedaan. Heel indrukwekkend is ook de grafurn met twee grote grepen en een deksel, gebruikt om de crematieresten van een overledene in te bewaren. Glazen speelsteentjes voor bordspellen maakten de Romeinen ook al en voorbeelden hiervan zijn eveneens op de tentoonstelling te zien. Kortom, teveel om op te noemen en de enorme diversiteit aan Romeinse glasobjecten is op zich al een reden om af te reizen naar het zuiden.

Van links naar rechts: Ribkommetje of zarte Rippenschale, 1^e eeuw. Oostelijk Middellandse Zeegebied of Noord-Italië of Noord-Kroatië. Afmetingen: ↑ 5,2 cm. Ø 8,0 cm.

Mythologische beker - derde kwart 1^e eeuw. Oostelijk Middellandse Zeegebied. Afmetingen: ↑ 12,0 cm. Ø 6,6 cm.
De beker toont vier panelen met elk een figuur uit de mythologie.

'Ajax' flesje, 1^e eeuw. Sidon (Libanon) of Italië Afmetingen: ↑ 8,3 cm. Ø 4,1 cm.
De afbeelding van Ajax die 's nachts de dieren van de kudde slacht.

De Romeinen kenden diverse technieken om glasobjecten te maken. Zo beschikte men in de eerste eeuw al over mallen om een bepaalde decoratie op het lichaam aan te brengen en prachtige, bijna unieke voorbeelden hiervan zijn een Ennion kan - genoemd naar de maker ervan in de eerste eeuw – en een zogeheten Ajax flesje, gemaakt van opaak wit glas met afbeeldingen van de Griekse held Ajax. Een ander voorbeeld van het vakmanschap uit de eerste eeuw is een zogeheten mythologische beker met een viertal afbeeldingen van scènes uit de mythologie.

Voordat de Romeinen de aardewerken en later de metalen blaaspijp hadden uitgevonden waren het doorgaans kleine glaasjes die de Romeinse glasblazers maakten maar nadat men van deze nieuwe techniek gebruik wist te maken nam niet alleen de productie van glaswerk enorm toe maar kon men ook grotere flessen en kannen maken. Men kon het glas nu immers vrij en ook optisch blazen en dat zorgde voor die enorme verscheidenheid aan vormen en uitvoeringen, van gebruiksvoorwerpen tot luxe glaswerk.

*Van links naar rechts: Kan, 1^e eeuw. Westelijk deel van het Romeinse Rijk, mogelijk Keulen. Afmetingen: ↑ 22,4 cm. Ø 13,8 cm.
 Kan, 4^e eeuw. Oostelijk Middellandse Zeegebied. Afmetingen: ↑ 13,2 cm. Ø 6,8 cm.
 Karaf, 4^e eeuw. Hebron, Israël. Afmetingen: ↑ 16,5 cm. Ø 6,0 cm. Twee zijden zijn gedecoreerd met uitgeknepen glasdraad.
 Geheel onder: Blauw Ribkommetje of zarte Rippenschale, 1^e eeuw. Oostelijk Middellandse Zeegebied of Noord-Italië of Noord-Kroatië. Afmetingen: ↑ 6,5 cm. Ø 10,5 cm
 Ribkommetje 1^e eeuw. Oostelijk Middellandse Zeegebied of Noord-Italië of Noord-Kroatië. Afmetingen: ↑ 6,5 cm. Ø 10,5 cm.*

Wat er aan verschillende glasvormen door de Romeinen door de eeuwen heen is gemaakt en op welke manier zij hun glasobjecten decoreerden is te zien in Heerlen. Uit de vele honderden Romeinse glasobjecten die deel uitmaken van Nederlandse particuliere collecties is door de organisatoren een weloverwogen keuze gemaakt die een afspiegeling vormt van waartoe de Romeinse glasblazers in staat waren. U als lezer van dit blad heeft een verhoogde interesse in glas en in de geschiedenis van dit product en om die reden is een bezoek aan de tentoonstelling in Heerlen dan ook zeker een "must". Joop en ondergetekende hopen dat u veel plezier zult beleven aan al dat fraaie glaswerk dat zo fragiel is en ondanks die kwetsbaarheid toch vaak ongeschonden al die eeuwen heeft overleefd.

Tot slot: ter gelegenheid van de tentoonstelling is door Uitgeverij Matrijs een boek uitgegeven waarin niet alleen de geschiedenis van het glas uitvoerig wordt beschreven maar het glas van de tentoonstelling uitvoerig wordt belicht. Het boek is rijk geïllustreerd met ongeveer 200 kleurenfoto's en is dan ook zeker de moeite waard om aan te schaffen.

ROMAN GLASS

FROM PRIVATE COLLECTIONS

Above: Grooved beaker, 1st Century, Roman Empire or Italy and North-Western provinces. 8,5 x 6,8 cm. Beakers such as this, with two handles, are rare.

On the occasion of this exhibition a book will be published, with about 200 photographs by the well-know Tom Haartsen who is specialized in working for Dutch museums. We appreciate that we are able to use several of his photographs for this article. (J.S.) For readers of this magazine the book will be available for a reduced price.

Below: Rare beaker, decorated with snake-like threads of coloured glass, 2nd-3rd Cent. Found in Cologne. 16,5 x 5,1 cm.

Square bottle, second part 1st Century, Roman Empire, 12 x 7 cm.

Funeral Urn, second part 1st Century. Western part Roman Empire – Italy, ↑ 34,4 cm. Ø 22,0 cm.

Fr From 29th of April until the 28th of August an exhibition of Roman Glass dating from the 1st to the 5th century will be held in the *Thermen Museum* in Heerlen, a city in the Southern part of Holland, close to the German border. The museum derives its name from the ruins of a Roman bathhouse on which it stands. It makes this location the ideal place for this event which is unique in the sense that it consists entirely of objects from private collections and that the exhibition is set up by two members of the bottle collectors club 'De Oude Flesch'. Almost 300 different glass objects are arranged around themes such as tableware, packaging and transport, hygiene etc.

Several rare objects will included in this exhibition such as a Mythological beaker with four panels showing a mythological figure, an opaque glass bottle with the image of the Greek god Ajax and, for the first time to be seen in Holland, a jug made by the master glassblower Ennion, from Sidon (now Lebanon) who signed his work with 'Ennion made me'. Work of Ennion is known to be in the collections of the Corning Museum of Glass and the Metropolitan Museum of Art in New York.

FIRMA C.J. GEELS
 DISTILLEERDERIJ EERSTE KLAS
 „DE KORENSCHOOF“
 LIKEURSTOKERIJ & BITTERFABRIEK
 „DE VLEIENIER“
 Importeur van Wijnen en Cognac.

ALKMAAR
 Hoofdkantoor: BAANGRACHT 11
 Bergplaatsen: BAANGRACHT 7-9-11-13-15
 Distilleerderij: OUDE GRACHT 181
 Telefoon No. 41 – Postzakken No. 42434

HILVERSUM
 Kantoor: HEERENSTRAAT 28
 Bergplaatsen: HEERENSTRAAT 26a en 28a
 – Telefoon No. 1959 –
 Postzakken No. 122968

Geels' Oude Jenever
 Kennen is Kaemen

De Korenschoof van Geels

Peter Vermeulen

Mijn beste aanwinst in 2010 was ongetwijfeld een picturale kelderfles met behakking „TRADE MARK“ rondom een korenschoof. De fles was in een kelder of op een zolder gevonden en was nog puntgaaf.

Hoewel ik toch aardig bekend ben in de wereld van de kelderflessen, had ik deze fles nog nooit gezien. De vraag rees natuurlijk: *welke distillateur gebruikte deze fles voor de verkoop van zijn jenever?* Ik zocht uiteraard eerst in de Schiedamse contreien, maar vond daar geen enkel aanknopingspunt. Maar soms helpt het toeval een handje. Johan Soetens stelde mij een vraag over kelderflessen van Hellebrekers. Ik heb die niet, maar ging op zoek naar gegevens erover en plotseling stuitte ik op distilleerderij „De Korenschoof“ van C.J. Geels in Alkmaar. Uiteraard ga je dan eerst op het internet verder zoeken en gelukkig waren daar veel gegevens over de betreffende familie Geels te vinden.

Cornelis Johannes Geels (1847-1905) begon zijn bedrijf in 1887 in Alkmaar. Zijn jeneverstokerij kreeg de naam "De Korenschoof" en de separate likeur- en bitterdistilleerderij werd "De Vliegenier" genoemd. De firma importeerde eveneens wijnen en cognac.

Zijn zoon Dirk (1882-1952) nam in 1903 de leiding van de zaak op zich, toen hij nog maar 21 jaar oud was. In 1926 nam Geels firma "Th. Max & Co" in Hilversum

over, bestaande uit een distilleerderij en een limonadefabriek. De zaak werd vervolgens omgedoopt in "De Krekel". In april 1945 deed Dirk Geels de zaak in Alkmaar over aan zijn oudste zoon, Cornelis Johannes (1906-1981), en het bedrijf in Hilversum aan zijn jongere zoon, Franciscus Cornelis (1908-1968). Na het overlijden van de laatstgenoemde in 1968 werd de Hilversumse vestiging toegevoegd aan die in Alkmaar. De gebouwen in Hilversum werden gesloten. Na een grote brand in 1974 werden ook de Geels distilleerderijen in Alkmaar gesloten. De vijf gebouwen, oorspronkelijk uit 1850, aan de Baangracht zijn inmiddels gereconstrueerd in 34 appartementen voor vrijgezellen en een restaurant met bar op de begane grond.

Om de kleuren van zijn producten beter te laten uitkomen, gebruikte Geels voor zijn citroen- en bessen jenever alsmede voor de fruitlikeuren blanke flessen. Geels bestelde deze bij een van de glasfabrieken, die begin 20^e eeuw zijn opgegaan in de "De Vereenigde Glasfabrieken" met als voornaamste vestigingsplaatsen Leerdam en Schiedam.

In mijn verzameling heb ik drie kelderflessen van Geels waaronder deze kleine kelderfles uit de late jaren 1930, machinaal gefabriceerd. De bodem vertoont een zogenaamde 'abschnitt', kenmerkend voor het Owens systeem. In dit geval is waarschijnlijk een enkel-armige Roirant machine gebruikt. Blank glas, 23 cm. 0,55 lt. Het cachet toont een jeneverglaasje met daar omheen **"DE KREKEL"**. De behakking luidt **"GEELS'DISTILLEERDERIJ DE KREKEL HILVERSUM"**(op twee panelen). Verder de picturale kelderfles eind 19e eeuw, afgebeeld op de vorige bladzijde Zwart glas. 20½ cm. 0,60 lt. Geblazen in een tweedelige mal. De behakking laat een korenschoof zien met de woorden **"TRADE MARK"**.

Het derde flesje is een miniatuurtje uit de jaren 1950 in blank glas, machinaal. 11cm. Met nog ¾ van de oorspronkelijke inhoud: citroen-jenever. Het etiket laat een jenever-glaasje zien.

De Geels distilleerderijen maakten zowel jenever als likeuren en bitters. Hierbij werden o.m. de volgende merken gebruikt: **"Oude Poorter"** (portret van een poortwachter) **"Zwarte Schapen"** (afbeelding van twee zwarte schapen) **"Blauw Wit"** (voetballers in een blauwwitte uitmonstering) **"De Krekel"** (met de afbeelding van een jeneverglaasje en niet van een insect, zoals men zou verwachten) **"De Korenschoof"** (met de afbeelding van een

korenschoof)

Geels bracht verder een reeks likeuren op de markt onder de Franse benaming **"Liqueur Satanique"** (Duivelse likeur).

Rechts: De voormalige distilleerderij aan de Baangracht in Alkmaar.

Bronnen

- www.geels.com/genealogie/geels
- <http://www.jeneverglazen.nl>
- <http://www.drankminiaturen.nl>
- mededeling Johan Soetens

Struve in Nederland (1850-1866)

Peter Zwaal

De Duitse arts en apotheker Friedrich Adolf August Struve (1781-1840) is één van de belangrijkste pioniers van de Europese frisdranken- en mineraalwaterindustrie. In nummer 118 van DE OUDE FLESCH schreef ik hoe Struve onderkende dat het vervoer over grote afstand de prijs van natuurlijke mineraalwaters tot absurde proporties opdreef. Vandaar dat hij op het idee kwam deze na te gaan maken. Als ondernemer was Struve betrokken bij de oprichting van een reeks fabrieken in Duitsland, Rusland en Groot-Brittannië waar kunstmatige mineraalwaters werden vervaardigd volgens

zijn originele recepturen. De vermelding “(nach Dr.) Struve” op een mineraalwaterfles fungeerde als waarmerk van betrouwbaarheid. Dit artikel gaat over de naam en faam van Struve in Nederland.

Aanleiding is de verwerving, eind 2010, door het Nationaal Likeur- & Frisdrankenmuseum van een fles uit het derde kwart van de negentiende eeuw met het opschrift “*Selters / Min. Wass. / nach Dr. Struve / Cöln*”. Als conservator vroeg ik mij af of deze flessen alleen in Keulen en omgeving op de markt zijn gebracht of dat de Struve’sche Mineralwasseranstalt in Keulen, opgericht in 1842, haar producten ook naar Nederland exporteerde. Een digitale zoektocht door Nederlandse krantenbanken leerde mij dat dit laatste inderdaad het geval was. Dat verraste mij want ik had altijd in de veronderstelling verkeerd dat de ‘wetenschapper’ Struve weliswaar in kringen van Nederlandse apothekers bekend was maar dat Struve als ‘merknaam’ in Nederland nooit van enig belang is geweest. Die veronderstelling klopt dus niet

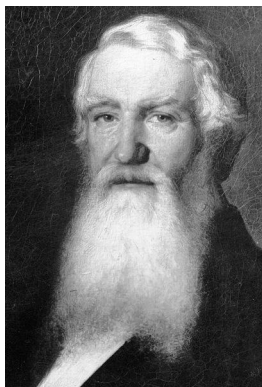

DE INRICHTING VAN KUNSTMATIGE MINERALE WATEREN EN BADEN (volgens Dr. STRUVE in Dresden). Maximilians Strasse 41, naast den Botanischen tuin te Keulen, zoekt voor haar Fabriek **AGENTEN** in de groote steden van Nederland. Reflecterenden, in staat tot borgstelling, gelieven zich te adresseren sub litt. K. M. A. franco aan den Boekverkooper **Adolf Baedeker** te Rotterdam. (1264)

Al in juni 1850, dus acht jaar na oprichting, plaatst de Struve’sche Mineralwasseranstalt uit Keulen annonces in Nederlandse kranten waarin het laat weten op zoek te zijn naar agenten in grote Nederlandse steden. Deze actie lijkt geen handelsrelaties te hebben opgeleverd. Geen enkel Nederlands bedrijf laat nadien per advertentie weten dat het de vertegenwoordiging op zich heeft genomen van de producten uit de fabriek te Keulen. Het is een andere Keulse fabriek die de Struve’sche Mineralwasseranstalt een handje toesteeft bij het verkrijgen van de gewenste toegang tot de Nederlandse markt.

Johann Maria Farina (1809-1880), producent van het wereldvermaarde Kölnisch Wasser (Eau de Cologne), opent in januari 1846 een depot in de Warmoesstraat te Amsterdam. Farina laat weten dat hij zulks doet “*ten gerieve van mijne handelsvrienden in het Koninkrijk der Nederlanden*”. Nederlandse drogisten en apothekers waarmee Farina in contact staat, worden met ingang van 1846 bevoorraad vanuit dit depot. Waarschijnlijk is het depot te Amsterdam echter ook bedoeld voor de export naar andere werelddelen. Misschien valt het volume van die overzeese export een beetje tegen, misschien lopen ook de zaken in Nederland niet zo voorspoedig als verwacht, mogelijk hebben de rijnen die de reukwaters van Keulen naar Amsterdam vervoeren in hun ruim regelmatig plaats over. Hoe dan ook: al snel gaat Farina

ertoe over om vanuit Keulen ook andere goederen naar het depot in Amsterdam te verschepen. In het *Algemeen Handelsblad* van 31 mei 1852 laat Farina in een advertentie weten dat in het depot in de Warmoesstraat “*minerale wateren*” verkrijgbaar zijn “*in 42 differente soorten*” alsmede “*limonade gazeuse au citron van Dr. Struve te Keulen*”. Ongetwijfeld zijn de meeste van die 42 soorten mineraalwater kunstmatig van aard en vervaardigd door de Struve’sche Mineralwasseranstalt in Keulen. Onder de genoemde soorten zijn bekende mineraalwaters als Spa en Vichy. Dat Belgische en Franse mineraalwaters eerst naar

EAU DE COLOGNE.
Bij deze heb ik de eer, om de door mijn Huis onafgebroken sedert den jare 1709 in slechts EENE Kwaliteit gefabriceerde **EAU DE COLOGNE**, aan welke op de **LONDENSE TENTOONSTELLING** in 1851 de **PREMIEREDAILLÉ** is toegekend geworden, aan het geachte Publiek aan te bevelen en verzoek op mijne firma **JOHANN MARIA FARINA, GEGENÜBER DEM JULIUS-PLATZ**, wel te willen letten, ten einde mij niet met andere soortgelijke Firmen te verwarren. Hoewel ik een Depot in Nederland doe houden, is echter mijne **EAU DE COLOGNE**, in onderscheiden respectabele Winkeliers hier te Lande ECHT verkrijgbaar.
Keulen, April 1852. **JOHANN MARIA FARINA, GEGENÜBER DEM JULIUS-PLATZ**, Hofversierder van H. M. VICTORIA, Koningin van Groot-Brittannië; **FREDERIK WILLEM IV**, Koning van Pruisen; **NICOLAAS**, Keizer van Rusland, enz. enz. (6873)
Minerale Wateren
zijn verscheidene in 42 differente Soorten, waaronder bijzonder aan te bevelen: Carlsbad Sprudel, Neuh. en Mühlbr., Ems Kesselbr., Ems Kränchen, Hamburg Elisabethquelle, Kissinger Ragozy, Kreutznach Elisabethbr., Langenschwalbach Stahlbr., Marienbad Kreutzbr., Pyrmouter, Boda, Selters, Spa Polian, Vichy grande grille Wiesbaden Kochbr., Palmar, Seltzer, enz., Friedrichshaller Bitterwater, zoo als Limonade gazeuse au Citron van Dr. STRUVE, te Keulen. (8749)
JOHANN MARIA FARINA, Warmoesstraat, N° 184.

Keulen worden verscheept en van daaruit naar Amsterdam is volstrekt ondenkbaar. De genoemde mineraalwaters moeten dus wel kunstmatig in plaats van natuurlijk zijn. Hoe lang het Amsterdamse depot van Farina zich met de import van Struves kunstmatige mineraalwaters en limonadegazeuses heeft bezig gehouden is niet bekend. Erg lang zal het niet geweest zijn. Het reukwaterdepot in de Warmoesstraat wordt namelijk al binnen enkele jaren opgedoekt, waarna de firma Johann Maria Farina *gegenüber dem Jülichsplatz* (zoals de Eau de Cologne-fabriek officieel heet) zijn Nederlandse handelsvrienden weer net als voorheen rechtstreeks belevert vanuit Keulen.

Dépôt van KUNSTMATIGE MINERAAL WATEREN, naar Dr. STRUVE.

ONTVANGEN: Aachen Kaiserquelle, Adel-Pharma borax, Billo Gaurbrunnen, Carlsbad Mählbrunnen, Carlsbad Sprudel, Cudowa, Carlsbad, Delburg, Eger Franzensbrunnen, Eger Salzbrunnen, Ems Kesselbrunnen, Ems Kriechbrunnen, Fachingen, Friedrichshaller Bitterwasser, Geinzen, Homburg Elisabethquelle, Kissingen Bagory, Kohlensäure Bitterwasser (von Dr. H. MEYER), Kohlensäure Magnesiawasser, Kohlensäure Wasser, Krukenheil Jod-Soda-Wasser, Krukenheil Jod-Schwefel-Wasser, Kreuznach Elisabethbrunnen, Langenschwalbach Stahlbrunnen, Marienbad Ferdinandbrunnen, Marienbad-Kreuzbrunnen, Neuen-Naurochen, Nenndorff, Pullna Bitterwasser, Pyrmont Hauptbrunnen, Salschütz-Bitterwasser, Saratoga Congress Spring, Schiesche-Oberalbrunnen, Seifers, Seifwasser, Seiden Salzwasser N° 4, Spa-Pouhon, Vichy grande grille, Weilbach Schwefelbrunnen, Wiesbaden Kochbrunnen, Wildungen Bitterbrunnen, Wittichenbrunnen en nog anderen, Limonade gazeuse, Lingwe en Magnesia Limonade, enz.

Carlsader Salz, Struve'schen, Ems, Topfitter en Aachen Ingredienten voor Baden.

Struve'sche, VRIENS & GIEBEN.
(5114) Weste Wagenaar, wijk 3, n° 652.

Firma Vriens & Gieben (Rotterdam)

Dat het importeurschap van Farina slechts korte tijd geduurd heeft blijkt uit het gegeven dat de Struve'sche Mineralwasseranstalt te Keulen vanaf september 1853 weer regelmatig zelf adverteert in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en het *Algemeen Handelsblad*. In deze annonces somt de directie van de fabriek enerzijds op wat voor soorten kunstmatige mineraalwaters en limonadegazeuses zij allemaal vervaardigt en laat zij anderzijds weten open te staan voor “*commissien door enkele consumenten, alsmede aanbiedingen tot overneming van agentschappen in verschillende steden*”. Of de

STRUVE'SCHE MINERAAL WATER-INRIGTING,
Maximinstraat, N° 41, te Keulen.

De **STRUVE'SCHE ETABLISSEMENTEN** zijn overal zeer bekend, door de goede Kwaliteit en houdbaarheid hunner **VOORTBRENGSELEN**. Zonder twijfel zal ook in het KONINGRIJK DER NEDERLANDEN derzelver roem verbreid worden.

In de **STRUVE'SCHE INRIGTING** te Keulen zijn altijd verkrijgbaar, alle Soorten van **WARMHE en KOUDE MINERAAL-BRONNEN**, bijv.: Aken, Carlsbad, onderscheidene Bronnen, Ems, Vichy, Wiesbaden, Adolfsbrun, Eger, Fachingen, Geinzen, Homburg, Kissingen-Kagozi, Kreuznach, Marienbad, Pullna, Salschütz, Frederiks-hall, Siles Obersalzbrunnen, Schwalbach, Spa, Wildungen, enz.

Behalve deze **MINERAAL-BRONNEN**, zijn de volgende Compositien in Duitsland zeer in gebruik: Het **KOOLZUUR BITTER-WATER** naar **Dr. BEER**, Koolzuur Magnesia-Water volgens de Pruisische Pharmacopoea en Koolzuur Water. Verder de in Frankrijk en België dikwijls gebruikte Limonade Purgative met Citroenzure Magnesia. Eindelijk de ter verversching bestemde **DRANKEN**: **SODA-WATER** in Engelsche en Duitse Flesschen, **GEMBEER-LIMONADE** (het Engelsche Gember-Bier), **LIMONADE GAZEUSE AU CITRON**.

Commissien door enkele Consumenten, alsmede aanbiedingen tot overneming van Agentschappen in verschillende Steden, gelieve men aan bovengenoemd Adres Franco in te zenden.

(18615) **DE DIRECTIE.**

fabriek te Keulen werkelijk zit te wachten op bestellingen van individuele Nederlandse consumenten moet worden betwijfeld. Dit soort bestellingen kan immers qua omvang nooit erg veel om het lijf hebben gehad. Veel waarschijnlijker is het dat de fabriek te Keulen met deze annonces de aandacht hoopt te trekken van één of meer Nederlandse bedrijven die wel oren hebben naar een importeurschap. In die opzet lijkt de fabriek te zijn geslaagd want al spoedig duiken er in Nederlandse kranten nieuwe namen op van bedrijven die de Struve'sche Mineralwasseranstalt vertegenwoordigen. In januari 1857 wordt in Rotterdam door de apotheker en drogist Jacobus Johannes Vriens (1820) en de drogist Antonius Gradus Wilhelmus Gieben (1836) de firma Vriens & Gieben opgericht. Blijkens de oprichtingsakte houdt de firma zich bezig met de handel in drogerijen en chemicaliën. Een advertentie in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* maakt echter duidelijk dat de firma Vriens & Gieben tevens importeur is van de kunstmatige mineraalwaters van Struve uit Keulen. In de Westewagenstraat beschikt de firma over een depot.

Firma Heijenbrock & Sax (Amsterdam)

Mogelijk heeft de Struve'sche Mineralwasseranstalt te Keulen eind jaren vijftig, begin jaren zestig van de negentiende eeuw ook een agentschap gehad in Amsterdam. Een advertentie in het *Algemeen Handelsblad* van 11 juli 1863 levert de naam op van de Amsterdammers Jan Coenraad Wilhelm Heijenbrock en Simon Sax, die laten weten dat zij binnenkort aan de Kalkmarkt “*kunst-mineraalwateren naar Dr. Struve, limonades gazeuses en gemberbier*” zullen gaan verkopen. Heijenbrock (een oom van de latere schilder) en Sax zijn beiden nog geen 21 en dus nog minderjarig. Ze afficheren zichzelf als handelaars in wijnen en gedistilleerd. De oprichtingsakte van hun firma onder de naam Heijenbrock & Sax passeert pas op 20 juli 1863 de notaris. We hebben hier dus te maken met een startend bedrijfje van twee jonge onervaren ondernemers. Net als tegenwoordig waren ook toen de overlevingskansen niet bijster groot. Eind 1865 moet een derde firmant, Johan Frederik Musbach, de beide oprichters te hulp schieten, wat leidt tot de nieuwe firmanaam Heijenbrock, Sax & Co. Het mag echter niet baten. Begin 1867 wordt bekendgemaakt dat de vennootschap per 1 april 1867 ophoudt te bestaan. Musbach gaat aan de Kalkmarkt alleen verder als wijnhandelaar. Ten hoogste drieënhalf jaar hebben Heijenbrock en Sax dus in Amsterdam kunstmatige mineraalwaters verkocht die vervaardigd

zijn naar de recepturen van Struve. Toch verdienen zij het hier te worden genoemd omdat hun bedrijfje aanschouwelijk maakt dat kunstmatige mineraalwaters rond deze tijd bezig zijn te verdwijnen uit het domein van de apotheker en terecht komen in het domein van de slijter en drankenhandelaar. Anders gezegd: kunstmatige mineraalwaters worden steeds minder beschouwd als medicinale producten en worden langzamerhand gewone genotmiddelen. Er is nog een tweede reden waarom de firma Heijenbrock & Sax aandacht verdient. Het bedrijf blijkt de “*kunst-mineraalwateren naar Dr. Struve*” namelijk niet te betrekken uit Keulen (van de Struve'sche Mineralwasseranstalt aldaar) maar uit Nijmegen van een firma genaamd Van der Burg & Jonckers.

DE ONDERGETEEKENDEN berigten hiernede, dat zij tot den Verkoop hunner **KUNST-MINERAALWATEREN** naar Dr. STRUVE, LIMONADES GAZEUSES en GEMBEER BIER, uitsluitend voor Amsterdam zich hebben verbonden met de Heeren HEIJENBROCK & SAX, Handelaars in Wijnen en Gedistilleerd te Amsterdam, welke zich hiernede zullen laten en leveren alsoo genoemde Heeren in de wettelijkheid van Verkoop.

P. VAN DER BURG & JONCKERS.
G. J. 1863. (13286)

Ingelovde Annonce van de Heeren P. VAN DER BURG & JONCKERS, te Nijmegen, hebben de Ondergeteekenden de eer omzondende **KUNST-MINERAALWATEREN**, naar Dr. STRUVE, LIMONADES GAZEUSES en Gemberbier, uit de Keukel van genoemde Heeren aan te beelden, als:

KUNST-MINERAAL-WATEREN.

Fachinger Water	per fl. 0.16
Salers Water	per fl. 0.16
Monsieur Water	per fl. 0.16
Pullna Bitter Water	per fl. 0.30
Saal Water	per fl. 0.30
Soda Water	per fl. 0.20
Friedrichshaller Bitterwater	per fl. 0.30
Geinzen Brunn.	per fl. 0.16

Alle andere soorten van **WATEREN** worden bij voorafbestelling met 6 flesschen te gelijk afgeleverd.

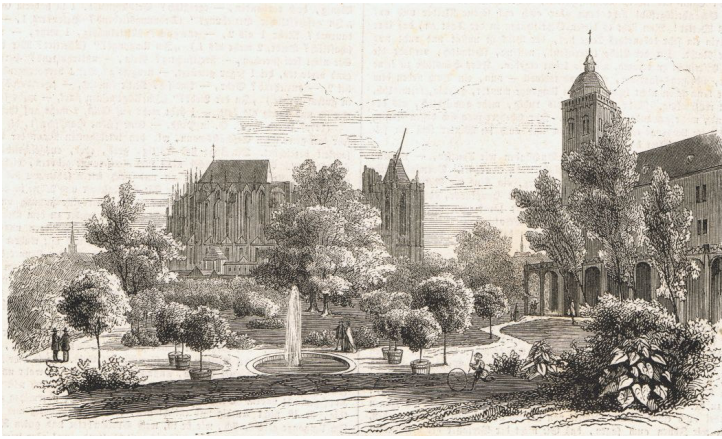
LIMONADES GAZEUSES.

Ammon Montoux	per heele fl. halve fl.
Gondolier	per fl. 0.20 0.30
Limonade sans Citrons	per fl. 0.20 0.30
aux Framboises	per fl. 0.20 0.30
à la Vanille	per fl. 0.20 0.30

LIMONADES SIROOP.

Siroop de Citron	per heele fl. halve fl.
de Framboises	per fl. 1.00 1.15
à la Vanille	per fl. 1.00 1.15
aux Ammon Montoux	per fl. 2.25 1.25

Amsterdam, Juli 1863. **HEIJENBROCK & SAX.**
(13309) Betschaat bij de Kalkmarkt, V 182.

Mineralwasser Anstalt nach Dr. Struve in Cöln

Nijmegenaren goede sier hebben gemaakt met Struves naam zonder hiervoor een passende vergoeding te hebben betaald en zou de Struve'sche Mineralwasseranstalt uit Keulen een eind hebben gemaakt aan dit wederrechtelijk gebruik? In latere jaren prijst het bedrijf in Nijmegen zich aan als fabriek van *"kunstmatig bereide minerale wateren en mousseerende dranken"*. Duidelijk wordt dat in de fabriek niet alleen natuurlijke mineraalwaters uit Frankrijk en Duitsland worden nagemaakt maar dat ook *"mousseerende Rijn-wijn en kunst-Champagne"* worden vervaardigd. Waarschijnlijk zijn dit goedkope witte wijnen die ter plekke met koolzuurgas zijn geïmpregneerd. Aangenomen mag worden dat de heren Van den Burg en Jonckers hun producten in de allereerste plaats verkopen in Nijmegen en omstreken. Maar daarnaast wordt dus kennelijk ook elders in Nederland afzet gezocht, getuige het feit dat hun producten in Amsterdam door de firma Heijenbrock & Sax aan de man worden gebracht.

Mineraalwaters in pastillevorm

In 1865 en 1866 adverteert de Struve'sche Mineralwasseranstalt uit Keulen wederom rechtstreeks in het *Algemeen Handelsblad*, wat net als in 1850 en 1853 mag worden uitgelegd als een poging Nederlandse bedrijven voor haar producten te interesseren. Het heeft er veel van weg dat alle zakelijke contacten in Nederland zijn doodgebloed en dus laat de fabriek in Keulen hoopvol weten: *"Soliede handelshuizen, welke geneigd mogten zijn, tegen behoorlijk rabat, den wederverkoop van ons fabriekaats over te nemen, of hetzelfde naar Indiën te exporteren, gelieven zich [...] direct aan onze fabriek te wenden."* Zou het iets hebben opgeleverd? Misschien wel, want in het *Algemeen Handelsblad* van 11 juni 1866 laat de bekende nog altijd bestaande Amsterdamse apotheek en drogisterij Cléban (toen gevestigd in de Huidenstraat, tegenwoordig aan de Heiligeweg) in een annonce weten dat *"diverse minerale en medicinale wateren, naar Dr. Struve, alsmede gember bier, en limonades gazeuses"* zijn ontvangen.

Daarna wordt het echter oorverdovend stil. Het lijkt erop alsof de magie van de merknaam Struve in Nederland is uitgewerkt. Onbegrijpelijk is dat niet. Zowel natuurlijke als kunstmatige mineraalwaters worden steeds vaker gedronken vanwege hun dorstlessende eigenschappen en steeds minder vaak vanwege hun medicinale eigenschappen. De *brand added value* (merkmeerwaarde) van een apothekersnaam neemt af. Misschien nog wel belangrijker is dat juist rond deze tijd tabletten en pastilles (*comprimés*) op de markt komen, die claimen alle essentiële mineralen te bevatten van gerenommeerde waters. Deze tabletten en pastilles hebben begrijpelijkerwijs een veel grotere medicinale uitstraling dan de flessen water die gewoon bij de drankenhandelaar en in het café kunnen worden besteld.

Terug naar de fles die aanleiding was voor deze zoektocht. Het is een vroeg-industrieel exemplaar gemaakt in een houten klapmal. De inhoud is 60 cl bij een hoogte van 22,5 cm en een diameter van 7,5 cm. Het glas vertoont talrijke luchtbelletjes, de glasverdeling van de bodem is zeer ongelijkmatig, in het hals-schoudergebied zit een zogenaamde *butterfly*. Maar juist die imperfecties maken flessen uit de negentiende eeuw een genot om naar te kijken. En vlak ook een ander genoegen niet uit, al

worden museumbezoekers daartoe niet in de gelegenheid gesteld: de behakking en de lobbigheid van het glasoppervlakte zijn een genot voor de tastzin. Een prachtige fles dus met bovendien een rijke historie. Of dit exemplaar ooit in Nederland is leeggedronken valt uiteraard niet te achterhalen. Maar doet dat er toe als je weet dat soortgelijke flessen ooit in Amsterdam, Rotterdam en Nijmegen verhandeld zijn?

Firma Van der Burg & Jonckers (Nijmegen)

Aangenomen is altijd dat rond 1861 in Frankfurt am Main door ene Theodor von Fritsche (een achterneef van Struve) de laatste fabriek voor kunstmatige mineraalwaters is gesticht die nog gebruik maakte van Struves originele recepturen. Dat verhaal moet misschien eveneens worden herzien want kort na 1861 begint in Nijmegen een fabriek zich eveneens te bedienen van Struves naam en kennelijk ook van diens recepturen. Die fabriek is eigendom van P. van der Burg en B. Jonckers. Laatstgenoemde is apotheker. Onduidelijk is wat de achtergrond of taak is geweest van Van den Burg.

Hoewel Van der Burg en Jonckers in 1863 en 1864 nog prat gaan op de naam Struve, verdwijnt deze naam daarna uit hun advertenties. Zouden beide

MAKING SENSE OF SCENTS

John Pastor

Above: Free blown Dolphin Scent Bottle, possibly Sandwich Glass Works, 1820-1835. ca. 6 cm. Colorless with twisted opaque-white canes, ovoid body with two applied, finely quilled, ribbons of colorless glass.

Right: Four pattern molded Scent Bottles, ca. 7-8 cm. probably America, 1170-1830. These little bottles are rare in any other color than cobalt or sapphire

Below: Free blown Dolphin or Sea Horse Scent Bottle, United States 1770-1830. Colorless with twisted alternating white and dark puce cane, figural 'sea horse' form with applied quilled ribbons along the sides. Ca. 5 1/2 cm.

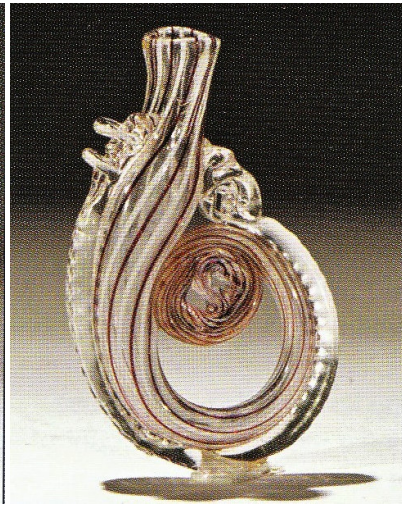
Fancy, colorful Scent of 'Smelling' bottles, as they were referred to by the glasshouses of the day, were very popular in Colonial America but also in Europe and remained so, well into the first half of the nineteenth century. These bottles contained pungent smelling salts and fragrant scents. The smallest ones may have contained a few drops of the very expensive rose oil. These 3 – 5 cm. long bottles were popularly called 'bosom' or 'corselet' bottles (in France 'Corsetieres') because that was what they were used for.

Smelling bottles came in a variety of forms, colors and decorative motifs. As with numerous other categories of early American bottles and hollowware, many early glass factories copied the styles that were in fashion abroad. Thus certain forms and decorative techniques, such as the 'Stiegel' type ribbed pattern molded ovoid examples were also blown in England during the eighteenth and early nineteenth centuries. The account books of Stiegel during the time period of 1769-1770 itemized the glassware that was on hand at their store, sold, or on consignment with agents to include 'Smelling bottles'. Other popular early forms include the 'Seahorse' or 'Dolphin tail', the 'Sunburst' or shield form and corset waisted. A multitude of other forms also existed including the pinwheel, violin, heart, oval as well as individual offhand blown pieces. The bottles were blown with the use of small dip moulds and oftentimes free blown.

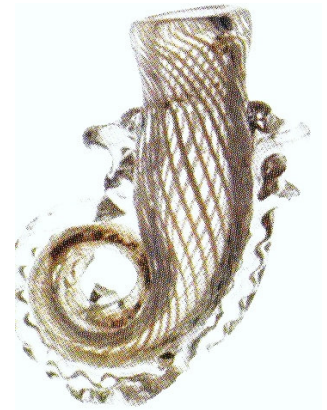
The workmanship on these fancy little scent bottles necessitated they be blown by only the most skilled gaffers.

Applied decoration, sometimes in contrasting colors to the body of the bottle, pattern molding and the use of striping or colored canes of glass (most often encountered in the 'Seahorse' forms) were all popular. They were blown at numerous early American glass houses, especially in South Jersey and also South Boston. The Boston and Sandwich Glass Company, Sandwich, Massachusetts, was a prolific manufacturer of the free blown 'Dolphin' or Seahorse scent bottles. Old company records show *'the making of 310 Dolphin tail pungents by John Doyle's shop on September 23, 1826'* and the glassblower Edwards Haines who worked at The Boston Sandwich Glass Company between 1828 and 1849 is reported to have blown thousands of them in 1832 and 1833. Many other glass factories in and around the Boston area were also involved in the production of these early scent bottles.

Right: Free blown Seahors Scent Bottle, only 4 cm .high, the smallest one documented. Probably American, 1770-1830. Colorless glass with twisted opaque white canes.

Two free blown Dolphin of Seahorse Scent Bottles, ca. 6 cm. probably America 1770-1830. Left: Sapphire blue with twisted opaque canes with two applied quilled colorless ribbons. Right: Unusual free blown bottle, probably America 1770-1830. Colorless with alternating opaque-white and light puce (purple-brown) threads of canes.

Figural Clamshell Scent Bottle, ca. 6 cm. probably Continental. Blown in a full-size two piece mold 1825-1845. Pinwheel (firework wheel) Scent Bottle, ca. 5 cm. Possibly Dyottville Glass Works, 1815-1830. Blown in a two piece mold.

One of the more popular molded designs is that of the sunburst motif. As this is also one of the earliest designs to be embossed on figured whiskey flasks it is likely that these little sunburst scent bottles were contemporaneously blown with the sunburst flasks. During the first quarter of the 19th century this was a very popular motif.

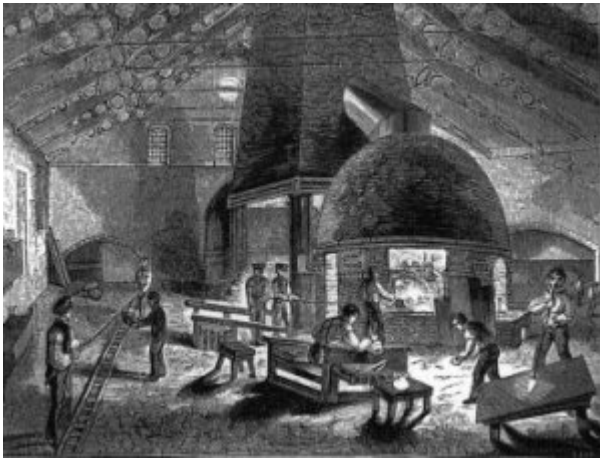
Whether you are a specialized collector of early Scent or 'Smelling' bottles or a more general collector of pretty bottles, the history and beauty of these small but important little bottles cannot be disputed. They are certainly among the most colorful and decorative of early American Bottles.

Four Sunburst Scent Bottles, with 12-ray sunburst patterns. Ca. 6 cm. Probably New England, 1815-1835. All with pontil scar.

The Stiegel and the Boston Sandwich Glass Factories.

Johan Soetens

In 1750, at the age of 21, **William Henry Stiegel**, born in the city of Cologne, emigrated to Pennsylvania as many of his countrymen had done before him. He settled near Schaefferstown, in the vicinity of Jacob Hunter's iron furnace, where he successfully courted the ironmaster's daughter Elisabeth, married her in 1752 but was widowed in 1758. That same year he remarried with Elisabeth Holz and somehow during that year he also acquired ownership of the Huber furnace that he renamed into Elisabeth furnace. He did so well that he could acquire another furnace called Charming Forge where he made iron bars while the Elisabeth furnace produced heaters and stoves. He became wealthy and owned huge areas of land. In 1763 he added a modest glasshouse to the Elisabeth furnace to supply colonial needs such as bottles and window panes and might have lived a prosperous life had he stopped there. However, he did not. He planned the building of a new town, Manheim (PA) and a second glass house where he was to employ 130 workers, master glassblowers, cutters and enamellers, lured away from English

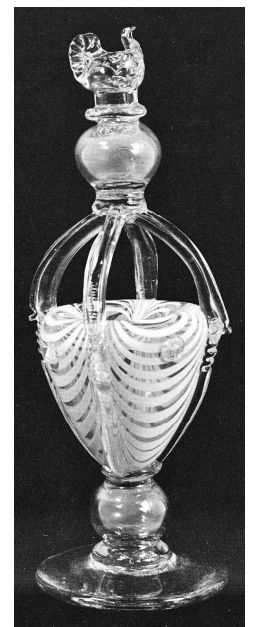
glass factories as well as from Germany, Ireland and even Venice. He built himself a mansion together with houses for his workers as well as a Lutheran church for them, all on ground deeded by 'Baron Stiegel' as he now called himself. He certainly lived in baronial style, with eccentricities such as the firing of a brass canon from the roof of his mansion. Being an accomplished musician he organized an orchestra of workmen. And all the while he was completely bewitched by the idea of making flint (lead?) glass, compatible with the fashionable English flint glass wares and the enameled German tumblers and flasks. The glass house, completed in 1769 and extended by an addition in each of the succeeding years, was the first to produce fine tableware that could hold its own to any European product. However, his obsession blocked his view from the turning tide. War with England was close and the Colonial patriots had other priorities than buying expensive glass. Stiegel had to mortgage everything he had to keep the furnaces going to no avail. In 1777, Stiegel was thrown into debtor's prison, released before Christmas, but never to be seen in a glass factory again. He made a living as a music teacher and died, heartbroken, in 1785. Even his grave is unknown, but every 1st Sunday of June the Lutheran church of Manheim pays one red rose to one of his descendants as rent for the church as required by Stiegel's long forgotten deed. No need to say that, nowadays, Stiegel glass objects are high-priced collectors' items. As one newspaper wrote: *'In the teeth of disaster he succeeded in putting forth a beautiful product of which America may be proud'*

The Boston and Sandwich glass factory in 1835.

pressed glass ware. However, besides pressed and molded articles such as pitchers, decanters, center dishes and sugar bowls, the company also produced cologne bottles, tumblers, paper weights and candle holders. The craftsmanship of the Sandwich glass blowers was extraordinary and they mastered the most difficult glass techniques, fashioning pieces entirely by hand, making works of art unmatched anywhere. However, in 1888 the workers went on strike and although the owners let it known that *'If the fires go out they never will be re-lit'* the strike went on. And so, the fires were drawn and the end came for one of America's most famous glasshouses.

In 1825, **Deming Jarves**, formerly involved with the New England Glass Company, founded a glasshouse with an eight-pot furnace in Sandwich, the oldest town on Cape Cod. It was located on a tidal creek, 50 miles from Boston and could easily be reached by ship. Although the area was rich in fuel, the sand of the Cape proved to be unfit for use and had to be brought in from New Jersey and Western Massachusetts. In 1828 a mold department was added with the help of a Boston mold maker and in that same year Jarves obtained a patent on mechanical pressing. In 1833 the company was awarded a prize for its pressed glass which was indeed of outstanding quality. In fact, the New England Glass Company became most famous for its

Glashuis De Twee Rozen en een archeologisch onderzoek.

Naar aanleiding van een voordracht door Michel Hulst,
Bureau Monumenten en Archeologie Gemeente Amsterdam.

Johan Soetens

De Amsterdamse antiquair Peter Korf de Gidts nodigt enkele malen per jaar een aantal ‘glasvrienden’ bij zich thuis om hen tenmidde van zijn met antiek glas gevulde vitrines te onthalen op een referaat waarin hij zijn kennis van antiek glas met zijn bezoekers deelt. Ditmaal was de uitnodiging voor 19 december. Nederland lag onder een deken van sneeuw. Amsterdam ook. Voor wie zijn geboortestad lief heeft is het beeld van de Brouwersgracht in wintertooi alleen al de moeite waard om naar de hoofdstad af te reizen. Reizen is het juiste woord voor die winterse tocht van Rotterdam naar ‘de mooiste stad van ons land’ maar op wonderlijke wijze slaagde het openbaar vervoer er toch in mij op tijd af te leveren voor het betoog van de gastspreker die Peter had uitgenodigd: Michel Hulst. Deze is betrokken geweest bij de vondstverwerking en vondstdeterminatie van glasresten die door de Amsterdamse Archeologische dienst werden gedaan tijdens een onderzoek op het terrein waar tussen 1657 en 1679 het glashuis ‘de Twee Rozen’ was gevestigd. Het was dus alles Amsterdam wat de klok sloeg. U begrijpt het al: de dag kon niet meer stuk.

In 1621 stichtte Claes Roockkense (of Rocés of Rockusz) Jaquet een glashuis aan de Amsterdamse Keizersgracht. Zijn voorgangers waren respectievelijk geweest Antonio Obizzo die 1597 tot aan zijn faillissement in 1601 een glashuis exploiteerde in het Begijnhof aan het Spui, Jan Janszoon Caerl, opgevolgd door Jan Henriksz Soop, uit wiens glasfabriek (1601-1623) de glazen kralen kwamen waarmee Manahatten van de Indianen werd gekocht en Abraham van Tongerlo die tussen 1613 en 1619 zijn metier uitoefende in de door uitbreiding van de stad in onbruik geraakte Regulierspoort. Zes jaar na de oprichting vernielde een uitslaande brand fabriek en poortgebouw. Alleen de toren bleef staan en daar danken wij nu nog het bestaan van de Munttoren aan, door stadsbouwmeester Hendrik de Keyzer voorzien van sierspits en carillon.

Er bestaat geen twijfel over het bestaan van de glasfabriek aan de

Keizersgracht Bij de bouw van het Gereformeerd Gymnasium zijn de resten teruggevonden en als zodanig gedetermineerd zowel door professor Hudig als de heer Cochius. Tussen 1600 en 1700 werden de drie Amsterdamse hoofdgrachten aangelegd. Tot 1600 was het Singel de Westgrens

van de stad en vandaar uit groef men (west-waards de weilanden in) de Brouwersgracht en vandaaruit de kilometers lange Prinsen- Heeren- en Keizersgracht. Niet in die volgorde, maar alledrie tegelijk. Op verschillende oude kaarten van Amsterdam is de voortgang van dat gigantische werk te volgen. Naar gelang bebouwing en bewoning van het nieuwe stadsdeel vorderde had men minder behoefte aan een brandgevaarlijk bedrijf als een glashuis als buurman en dit werd dan ook verplaatst naar de Rozengracht, in een wijk toen nog aangeduid als ‘Nieuwe Werck’ en tegenwoordig als De Jordaan. Daar volgde het grachten en stratenpatroon dat van de reeds bestaande sloten en afwateringskanalen, vandaar de soms vreemde hoek waarin deze op de hoofdgrachten aansluiten. Het was een soort voorstad, met werkplaatsen, schuren, woonhuizen en molens en men kan zich goed voorstellen hoe ook het lootsje van Lucas Bols zich daartussen heeft bevonden. In 1657 werd daar het glashuis ‘De Twee Rozen’ opgericht ter hoogte van wat nu Rozengracht 211-215 is op een terrein dat doorliep naar de er achter gelegen Rozenstraat. Aan de Rozengracht was het

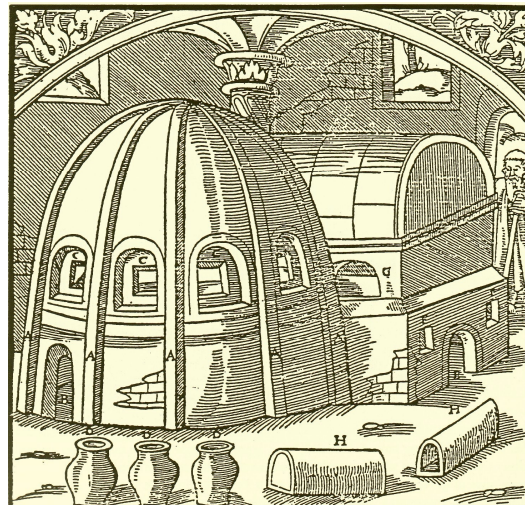
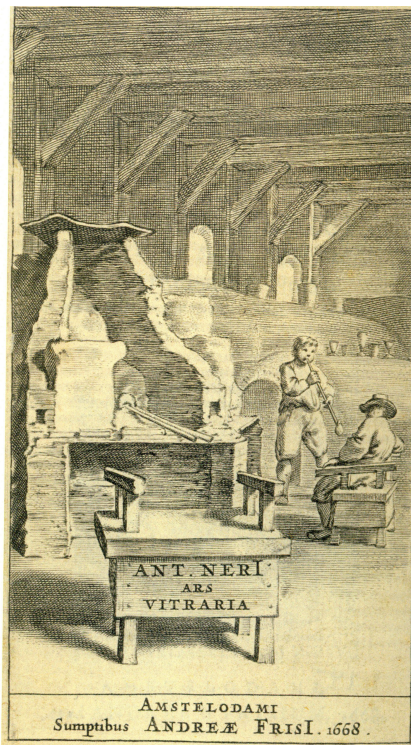
Detail van de kaart op de vorige bladzijde met pijl gericht op de Rozenstraat ter hoogte van de vroegere glashut. Rechts: Johann Rudolf Glauber. Houtsnede 1654.

publieksgedeelte (de winkel) gevestigd: de glasovens stonden op het terrein daarachter en stonden in verbinding met de Rozenstraat middels een steegje: de Drie Roemersgang.

Terwijl men zich op het Amsterdamse Begijnhof nog wel kan voorstellen hoe op het bleekveld van de begijntjes ooit een glasoven heeft gestaan en er van de vroegere Regulierspoort nog afbeeldingen zijn is van het exterieur van de Twee Rozen niets bewaard gebleven. Het werd niettemin het beroemde glashuis van Amsterdam. Nadat de oorspronkelijke oprichter, ooit leerling van Abraham van Tongerloo, als eigenaar was opgevolgd door Jan Vroulingh kwam de Duitse alchimist Johann Rudolf Glauber (1604-1670) hier zijn experimenten uitvoeren waarbij hij, door goud en tin in 'koningswater' op te lossen en aan het glasbad toe te voegen, ontdekte hoe goudrobijn glas te maken. (zie ook: 'Goldrubinglas/ Ruby Glass' in De Oude Flesch 122). In 1669 verzorgde de Engelsman Christoph Merret een heruitgave van Antonio Neri's 'Arte

Vitraria' waarin hij een afbeelding opnam van een der glasovens. Deze bijenkorf-vormige constructie had een veel (zes?)hoekige basis en werd gesteund door een aantal daar dwars op staande muren. Een 17^e eeuwse Florentijnse schilderij geeft een romantische impressie van de vuurgloed die om zo'n oven hing. De fabriek maakte een kwaliteit die volgens tijdgenoten kon wedijveren met het beste uit Venetië en verkreeg wereldbekendheid met sierglas in Venetiaanse stijl. In 1675 ging de

Glasoven uit ca. 1650. De overeenkomsten met de afbeelding van de Amsterdamse oven uit 'Ars Vitraria' zijn duidelijk.

fabriek echter failliet, daarna over in de handen van de kooplieden Anthony Le Maire

en Frederick Rihel en werd in 1679 naar Haarlem overgebracht waar het nog tot 1700 in bedrijf bleef.

Na het in onbruik raken van het terrein werd in de Rozenstraat al spoedig een blok kleine woningen gebouwd en op het middenterrein verrees in de loop der tijd een schoolgebouw dat bereikbaar was door een poort in een blinde muur. Verder werd het terrein recentelijk gebruikt als parkeerplaats. In augustus 2006 ging op deze locatie tussen de nummers 208 en 196 een nieuwbouwproject van start, aanleiding voor het Bureau Monumenten en Archeologie om daar een opgraving te doen met als doel inzicht te krijgen in de bebouwing van de 17^e tot 19^e eeuw. Daarbij hoopte men tevens te stuiten op overblijfselen van het

Glasoven uit 1689 met een arbeider die de fritmassa verpulvert. Uit: Kunckel's 'Art Vitraria'. Hieronder: Het fundament van de 17^e eeuwse fritoven. De brede muur was de achtergevel van het glashuis.

vroegere glashuis De Twee Rozen. Men kreeg daar maar weinig tijd voor: tussen 13 en 24 juli moest het karwei geklaard zijn. Perceel 208 had de oudste bebouwing gekend: een stenen gebouw uit 1600-1650 maar door sloopwerkzaamheden in 2006 was er zoveel vernield ('verstoord' zegt men netjes in de rapportage) dat men zich concentreerde op de overige terreinen. Daarbij werd over een lengte van 10,4 meter een tweesteens-muur gevonden die ooit de afscheiding vormde tussen de werkplaats van het glashuis en de panden aan de Rozenstraat. Aan de Westzijde maakte de muur een rechte hoek richting Rozengracht: aan de Oostzijde was zij deels gesloopt. Tussen deze muur en de panden aan de Rozengracht moet een 36 meter breed terrein hebben gelegen waarop één of twee glasovens hebben gestaan met bijbehorende installaties. Het archeologisch onderzoek moest zich echter beperken tot een beschik-bare breedte van 3,75 meter. Daarbij werd het vierkante fundament (2 x 2 meter) gevonden van een fritoven, waarin de ruwe grondstoffen eerst werden voorgesmolten om na afkoeling te worden verpulverd en, na bijmenging van gebroken glaswerk voor productie te worden ingezet. De hoofdprijs voor de onderzoekers was ongetwijfeld het vinden van de resten van het ondergrondse, door een gewelf afgesloten luchtkanaal naar één van de ovens. Zo'n luchtkanaal is een typisch onderdeel van 16e en 17e eeuwse glasovens en komt op verschillende afbeeldingen voor. De bovenkant van het afdekkend gewelf lag ooit op vloerhoogte van de werkplaats en het gedeelte voor de luchtinlaat was een open bak. Ook die werd aangetroffen en deze was tot genoeg van de archeologen volgestort met glasresten. Dit vondstmateriaal bleek de gehele periode tussen 1661 en 1679 te bestrijken en geeft een unieke kijk op het productieprogramma van De Twee Rozen. Uit arbeidscontracten tussen meester Glasblazers en eigenaar Jan Vroulingh was al bekend dat er vooral bier en wijnglazen,

vleugelglazen en melkglas werd geproduceerd maar nu bleek dat men tevens kralen, glas voor spiegels en millefiori-werk maakte. De gevonden fragmenten, hoe klein soms ook, vormen een ideale studiecollectie en geven aansluiting bij glasvondsten elders in Amsterdam en daarbuiten. Een compleet overzicht van alle vondsten en hun relatie tot elders gedane vondsten is gepubliceerd onder de titel *'Glasafval op het achtererf'* in de serie Amsterdamse Archeologische Rapporten (AAR 50- ISSN 1872-5139) en te verkrijgen voor € 25,- Het document downloaden kan ook.

The Amsterdam Glasshouse 'The Two Roses' (1621-1679)

was by far the most famous producer of glass 'à la façon de Venice' in the Low Countries. In 1657, originally situated along the newly dug Keizers (Emperors') canal, it was moved to a newly developed industrial area, just outside the main girdle of canals where it operated two glass furnaces and employed Italian glassblowers. The German alchemist Johann Rudolf Glauber worked here to try and find out how to produce the stone of wisdom that all alchemists thought to be of a clear ruby color. In the process he discovered how to make gold ruby glass by dissolving gold in the batch. The glasshouse was famous enough to have its furnace depicted on the frontispiece of Cristoff Merrets' 1669 publication of Antonio Neri's 'Ars Vitraria'. However, in 1675 the glasshouse went bankrupt and for a long time the vacated area served different purposes such as housing and in later years for building a school. The last half of the 1900's it was partly used as a car park. In 2006 a building program for the premises was undertaken and the archeological department of the city of Amsterdam was allowed ten days to do some excavations. From the once 36 meter wide working area of the original glasshouse they could only survey a small section of 3,75 meter wide in which they found the 2 x 2 square meters foundation of the old frit furnace and the covered brick air channel or flue that is typical for 17th and 18th century glass furnaces. In this case it was filled with refuse: primarily glassmaking waste forming an invaluable study collection of the products and technological methods of this glasshouse. It enables the identification of similar objects in other contexts and forms links to complete vessels from diggings of contemporary Amsterdam sites. It showed that this glasshouse, besides tableware 'à la façon de Venice' for which it was world-famous, produced beads as well, together with disks for mirrors and optical glass, used for spectacles, binoculars and instruments such as barometers. An extensive report on the findings has been published (Amsterdam Archeological Reports 50 – ISSN-1872-5139 - € 25,-) This can also be downloaded.

De Kunst van het Drinken

Joanie Dehullu

Herberg- en drinkscènes in de Belgische schilderkunst

Nationaal Jenevermuseum Hasselt

Het Nationaal Jenevermuseum verzamelt al enkele jaren heel gericht schilderijen van Belgische kunstenaars, met als thema café- en drinktaferelen. Intussen groeide de collectie uit tot een – volgens gespecialiseerde kunsthistorici – unieke themaverzameling. Hoog tijd dus om deze representatieve collectie aan het publiek te tonen. Nooit eerder werd aan dit smakelijke en in onze contreien geliefde thema, een tentoonstelling gewijd.

Herbergen en stammees waren in de 19de eeuw een geliefd onderwerp in de schilderkunst. Als kruispunt van talloze kleine, meanderende menselijke levenslopen, met al hun bescheiden mijmeringen en uitgelaten verzetjes, bood de kroeg in de eerste plaats immers een scène waarop het leven van dat moment zelf geënceneerd en getoond kon worden, in al haar vrolijke gulzigheid en treurige eenzaamheid.

De tentoonstelling **De kunst van het drinken** belicht het genre van de 19de- en vroeg 20ste-eeuwse herberg- en drinkscènes in de Belgische schilderkunst en laat een 40-tal werken zien van

kunstenaars als Constantin Meunier (1831-1905), Josse Impens (1840-1905), Gerard Portielje (1856-1929), Prosper De Wit (1860-1947) en Eugene Van Mieghem (1875-1930). Voor deze tentoonstelling vulde het museum de eigen collectie aan met interessante bruiklenen uit privécollecties en uit het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen, het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Brussel, het Museum voor Schone Kunsten Gent, het Groninger Museum, het Van Mieghem Museum en Het Stadsmus.

*Josse Impens (1840-1905), Commentaar op de krant, 1876
Olieverf op paneel, Collectie Nationaal Jenevermuseum*

Boven: Prosper De Wit (1860-1947), Oude Brabantse Herberg Ca. 1900-1910. Olieverf op doek Rechts: Charles Boom (1858-1939) Lezende man met jeneverkruik, 1894. Beide collectie Nationaal Jenevermuseum Hasselt.

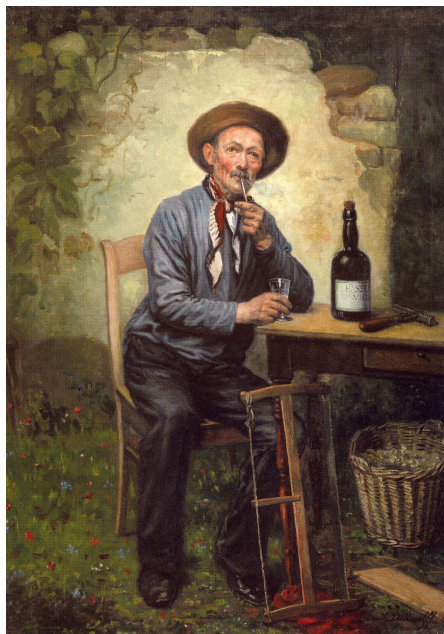

De schilderijen vertellen niet alleen veel over de toenmalige café-interieurs en -meubilair, cafépersoneel en -clientèle, de genuttigde dranken en spijzen, maar ook over het daarbij geprefereerd tijdverdrijf, over de toenmalige klasse- en genderverhoudingen, de gedragingen en gebruiken van de diverse kroegbezoekers en de morele opvattingen daarover (bijvoorbeeld wat betreft alcoholisme en prostitutie).

Links: Léon Detroy (1857-1955) Stilleven met kelderfles. Dergelijke flessen werden vooral in Antwerpen gebruikt. Hierboven: reclamebord van stokerij De Sleutel van Louis Meeûs.

Waarschijnlijk heeft een fles van dit merk als voorbeeld gediend. Rechts: Guillaume Michiels (1909-1997) Stilleven met oude schoenen en jeneverkruiken. Jenever voor binnenlands gebruik werd in België vanaf de tweede helft van de 19^e eeuw in goedkopere kruiken, bekend als 'stopen' verpakt.

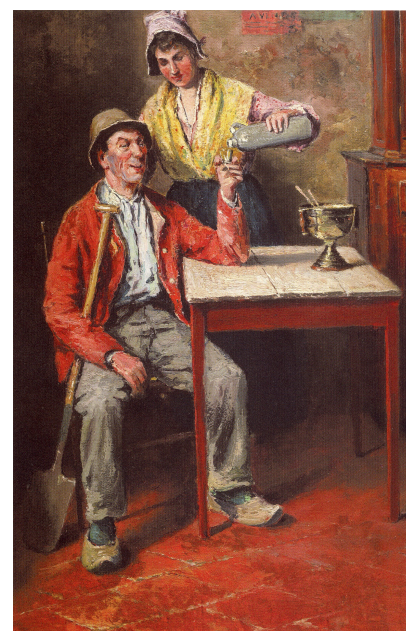
Boven: Emile Zickwolff (1842-1917) Man aan tafel met fles Hasselt Vieux. Rechts: Prosper de Wit (1860-1947) Herbergtafereel. Ca. 1900.

De getoonde werken bevatten zowel heren met hoeden als arbeiders met petten, zowel serveersters als drinksters, zowel avondlijk vertier als ochtendlijke reünies voor of na de mis, zowel besprekingen van de krant als van de verkiezingen, zowel gezelligheid als eenzaamheid, en zowel bier, wijn als jenever.

De tentoonstelling *De kunst van het drinken. Herberg- en drinkscènes in de Belgische schilderkunst* kun je bezoeken van 26 februari tot 5 juni 2011 in het Nationaal Jenevermuseum. Het museum plant ook enkele lezingen bij de tentoonstelling. Alle informatie vind je op www.jenevermuseum.be.

Bij de tentoonstelling hoort een boek, dat men bescheiden aanduidt als catalogus maar dat tevens in interessante hoofdstukken parallellen trekt met herbergtaferelen in de Nederlanden, case studies bevat van enkele restauraties en ons de originele afbeeldingen toont van schilderijen die ooit gemaakt zijn voor affiches van Belgische stokerijen, waarvan het Hasseltse Jenevermuseum een unieke verzameling bezit. (€ 35,- ISBN 978 90 76297 491)

Waarschijnlijk binnenkort in onze bibliotheek. (JS)

THE ART OF DRINKING.

For many years the National Jenever Museum in Hasselt, Belgium has collected paintings from Belgian artists showing scenes from pubs and public houses. In the 19th century this was a popular item. Paintings of Edgar Degas, Edouard Manet and Vincent van Gogh have become world-famous but little is known about their fellow artists in Belgium. For the first time the museum exhibits its complete collection, together with loans from other museums, both from Belgium and the Netherlands. Some paintings have originally been made for posters and advertisements for Belgian distilleries. Of this promotional material the museum has an extensive and unique collection. The about forty paintings and drawings will be exhibited from February 27th till June 5th.

Op 13 december 2010 berichtte dagblad TROUW over een merkwaardige publicatie: een boek van fotografe Isabella Rozendaal getiteld 'En Masse – Holland Holidays' waarin de lezer alle clichés over vakantie vierende Hollanders bevestigd ziet. Zij reisde de Nederlanders achterna tot in de Zuid Franse streken en legde vast hoe deze in de vreemde zich omringen met dingen van thuis: Albert Heyn tassen, appelmoes en pindakaas. Robert van Ee ging ook op reis en komt tot de zelfde constatering over Hollanders hoewel hij geheimzinning blijft doen over wat er in die dokterstas van hem zat. Eerste Hulp, jenever of toch ook pindakaas? Daarnaast speurde hij naar bijzondere flessen. Hierbij zijn ontboezeming, ongetwijfeld geschreven onder invloed van zon, Zuiden en zoete herinneringen en, wie weet, iets uit zijn dokterstas.

NASSE DE VAIRON.

Robert van Ee

Het was hartje zomer in Zuid Frankrijk en hoewel het bezoek dit jaar in vergelijking met vorige jaren vanwege de creditcrisis toch een stuk terug was gelopen, waren ze er toch wel weer: de echte Hollanders op Franse campings. Kennelijk valt er wat te beleven daar in het zonnige zuiden. Doe je dat dan samen met de Fransen? Dat is nog maar de vraag want het cliché luidt; 'het is een prachtig land maar jammer dat er zo veel Fransen wonen'. Annemarie Jorritsma schijnt er alles van te weten want zij is het van wie wordt beweerd dat ze deze uitspraak heeft gedaan maar menig een kent hem al veel langer. Het werd haar kennelijk ooit ontlokt naar aanleiding van een diplomatiek relletje met oppergod Jacques Chirac. Het is vast en zeker een cliché, maar wel één met een hoog waarheidsgehalte en dat geeft ons het recht er nog zo eentje tegenaan te gooien. Bestaan er eigenlijk wel leuke Fransmannen? Met een lantaarntje te zoeken! Zijn er in het beloofde land van de Club Méditerranée; het land van de pastis, van de arrogante betweters en van de veel te vroeg gepensioneerden, wél leuke Françaises te vinden? Hier dient 'ja' op te worden geantwoord maar daar kan ik helaas niet al te veel aandacht aan besteden, anders wordt moeders kwaad.

Wat dan wel te doen? Allereerst alle uit Holland meegenomen etenswaar duidelijk zichtbaar voor de Fransen al schranzend opeten. Dat op zich is vaak al cabaret op z'n best. Daarna de camping-bingo; het verplichte nummertje jeu de boule; de plaatselijke markt en het gezellige avondje uit eten bij de burens op de camping en dan is er nog altijd de regionale brocante. Dan gaan ook de harten van minnaars van oude flesschen open want tussen alle rommel valt het oog ineens bij voorbeeld op een "Nasse de Vairon;" ook wel 'Piège de poisson' genoemd. Het blijkt een visserval/fuik te zijn (nasse) waarin kleine visjes (vairon) door het gat onder in de geopende ziel de flessenval in

zwemmen. Aan de bovenzijde is de flesmonding afgesloten met een er omheen gebonden stuk gaas of doek. In het Nederlands gewoon fuikflessen. Ze worden uitsluitend gebruikt voor het vangen van zoetwater-aasvisjes en het gebruik ervan was over heel Frankrijk verspreid. Willem van Traa heeft er al eens eerder over bericht (zie DOF no. 117) en liet weten dat men ze in Frankrijk ook wel eens 'goujonnière' noemt. Ook gebruikte hij het woord 'véron' in plaats van 'vairon' wat formeel juist is maar in de zuid-oostelijke campagne hielden ze het toch op 'vairon'. De vallen worden in rivieren gelegd en onder water op hun plaats gehouden door een aan de fles verbonden koord om een zware steen te binden. Een zanderige bodem of een plaats tussen het riet zijn de aangewezen plaatsen. De gevangen kleine visjes gaan eigenlijk veel vaker wel of niet bestrooid met bloem, rechtstreeks de frituur in. Het staat bekend als een delicatessen.

Let op de typische vorm van de vrij diepe open ziel waar het bovenstukje van ontbreekt. Het is mij niet duidelijk hoe dit zo werd gemaakt. Een antiquair uit de streek kwam met de volgende verklaring. Nadat de fles na het blazen aan de onderzijde werd ‘overgenomen’ werd vanuit de flessenmond het bovenste stukje ziel er af getikt en wellicht ook nog met een tang met lange lepels eveneens van boven uit de flessenmond, bijgewerkt. Ook zou nog kunnen dat de ronde overnamepijp (pontiel) een gat in de ziel stootte en heen en weer werd bewogen zodat alles er regelmatig en mooi en rond uit kwam te zien. Tenslotte werd aan de bovenzijde met een apart lipje glas de flessenmond definitief bijgewerkt. (arrête goutte) Dit verhaal hebben we hier in Zuid-Frankrijk nergens terug kunnen vinden en het blijft de vraag of het wel klopt. ‘Maak het nou niet nog moeilijker dan het al is’. Van wie anders kunnen deze woorden zijn dan van glasman Johan Soetens. ‘Wat een gecompliceerd verhaal’. Dat gat boven in de ziel krijg je als je een druppel heet glas in de ziel laat vallen en daarna al of niet met gesprenkeld water de kop van de ziel er af tikt. Zo werden namelijk ook de open bakjes van vogelfonteintjes gemaakt.

Kortom; er is nu keuze uit twee lezingen (het zal de tweede wel zijn) en dat hoort ook bij Frankrijk want het gaat er nooit recht toe recht aan aan toe.

De flessen zelf zijn ongeveer dertig centimeter hoog. Het glas is meestal doorzichtig en helder. De modellen die wij hebben gezien vertoonden geen malnaden; de geblazen flessen zijn dunwandig en soms in het midden iets ingevallen maar de bodem daarentegen is iets naar de zijkanten uitgelopen.

Veel van deze flessen dateren uit de 19de eeuw en ze beginnen in de belangstelling van verzamelaars te geraken. Op ebay.fr worden ze aangeboden maar dat zijn vaak de mindere, nieuwere modellen en die kosten ook niet veel. De tweede foto op de vorige pagina toont een voorbeeld van een dergelijke niet zo erg oude fles. Wat nu verder te doen.

Natuurlijk de ogen open houden bij antiquairs en op beurzen en er her en der over blijven vragen.

Deze flessen kwamen we tegen in het zuiden van Frankrijk in het departement de Drôme (ten zuid oosten van Lyon). Het onderwerp ‘oude flessen’ lijkt althans in dit gebied voor weinig Fransen echt te leven maar dat maakt een nieuwe vondst alleen maar interessanter. Waarom wel gekeken naar een franse zaadfles of een ‘gourde de berger’ of een *Dame Elegante* en niet naar een ‘nasse de vairon’?. Dit type fles is slechts één voorbeeld van gebruiksglas uit het afgelegen Franse platteland maar het blijkt dat er nog veel meer flessentypen werden gebruikt waar kunstjes mee werden en nog worden uitgevoerd en die het beschrijven waard zijn en dan hebben we het alleen nog maar over Frankrijk. Soortgelijke zaken zullen ongetwijfeld ook in Italië of Spanje te vinden zijn.

Om toch een ruimer inzicht te verkrijgen zijn de boeken van Willy van den Bossche en van Jacqueline Bellanger wellicht richting gevend waarbij het langzamerhand een kunst wordt om deze nog te pakken te krijgen. Maar intussen blijft het credo: blijf op vakantie goed zoeken en laat je niet te veel afleiden door de vrolijke Françaises. Wie overigens na aankoop van een nasse de vairon zelf aan slag wil om op de hier beschreven wijze de kleine visjes in het nabijgelegen beekje van de camping te vangen, komt van een koude kermis thuis want het is inmiddels tot verboden activiteit verklaard. Niettemin blijken dit soort flessen in moderne vorm in Amerika vrij verhandel- en verkrijgbaar te zijn. Ze worden daar ‘Minnow Trap’ genoemd.

Nieuwjaarsbijeenkomst 2011

Harry Wagter.

De nieuwjaarsbijeenkomst 2011 van De Oude Flesch zal de geschiedenis in gaan als de meest chaotische ooit. Merkwaardigerwijze zal iedereen die er bij was hem ook als een van de meest gezellige herinneren.

Allereerst was daar de ambiance van het Likeur en Frisdranken Museum Isidorus Jonkers. Dit museum is inmiddels uitgegroeid tot een begrip in onze vereniging. Wat geboden wordt is kwalitatief van hoog niveau en de sfeer is gemoedelijk en gezellig. Wij zijn nu een aantal malen op bezoek geweest en iedere keer ontstaat licht gemopper over de grote afstand die gereden zou moeten worden naar het verre Hilvarenbeek. Van alle bijeenkomsten zijn die in Hilvarenbeek echter het best bezocht. Ook nu weer met ruim 60 leden.

Een belangrijke actie werd gevormd door de verkoop van een enorm aantal flessen, flesjes en andersoortige glazen voorwerpen uit de nalatenschap van Cees Martin. Hoewel de feitelijke verkoop zou beginnen op een in het programma bepaald moment werd direct vanaf het begin van de middag uitgebreid gehandeld. Wanneer een flessenverzamelaar dergelijke gevulde tafels ziet is hij eenvoudigweg niet te houden. De verkoop bleek later een groot succes en 10% van de opbrengst is naar de vereniging gegaan. Daarnaast werden de erfgenamen op deze wijze voor een belangrijk deel van een gigantisch probleem verlost. De wijze les voor iedere verzamelaar die dit aanschouwt is de wetenschap dat alles wat een mens bezit op weg is naar een ander. De verkoop zorgde voor een totale ontregeling van het programma. Toen ook nog de glazen leeg waren toen we een toast op het nieuwe jaar wilden uitbrengen kon iedereen met de anarchie leven. Het kwam dus toch goed. Op enig moment waren de glazen wel vol en kon het verzameljaar echt beginnen. Enkelen bemachtigden een van de prachtige Hulstkamp posters die te koop werden aangeboden. Isidorus Jonkers had ons daarvoor al op sympathieke wijze welkom geheten. Uw voorzitter gaf een kleine voorzet over zijn gedachten hoe de vereniging een beetje geherstructureerd kan worden. Tijdens de komende ledenvergadering zal hier meer aandacht aan besteed worden. Verder gaf hij wat data door die u elders in dit tijdschrift kunt vinden.

Hoofdmoot van het programma was de lezing van Kees Booij. Met behulp van zijn eigen website (<http://www.crowncaps.nl/index-nl.html>) volgt hier een korte impressie van zijn betoog.

Sinds de uitvinding van de kroonkurk in 1892 zijn er wereldwijd naar schatting 1 miljoen kroonkurken met verschillende opdrukken gemaakt en er komen er jaarlijks honderden bij. Slechts een klein deel daarvan is bewaard gebleven in verzamelingen, vele slechts al een laatste exemplaar als herinnering aan een verdwenen product of merk. Kroonkurken vormen niet alleen een perfecte afsluiting van de flessen maar geven ook uitdrukking ook het karakter van een product. De bedrukking van de kroonkurk is primair bedoeld om het product te adverteren. Het is een kleine blikvanger die de aandacht moet trekken.

Het formaat en de vorm beperken de mogelijkheden van de grafische vormgeving. Hierdoor komt alleen de belangrijkste informatie in essentiële vorm op de kroonkurk. Meestal het merk, het bedrijfslogo of een simpele afbeelding die het product karakteriseert. In één oogopslag moet het product en het merk herkend worden. Door deze beperking worden kroonkurken vaak kleine kunstwerkjes van reclame en vakmanschap van de vormgever.

Bij verzamelaars zijn speciale edities, promotieseries en leuke plaatjes op de kroonkurken favoriet. Natuurlijk heeft ook Kees die graag in zijn verzameling, maar ze zijn niet het meest karakteristiek voor het product dat in de fles zit. Hij houdt het allermeeest van kroonkurken van een lokaal en ambachtelijk product en dan gecombineerd met een mooi grafisch design en subtiele of sterke kleuren. Een kroonkurk is voor hem pas echt een kroonkurk als je het product eraan herkent.

Uit bovenstaande zal duidelijk zijn dat hij ook veel interesse heeft voor de rijke cultuur van water, bier, wijn, frisdrank, melk en alle andere producten waarvoor kroonkurken worden gebruikt. De geschiedenis van producten, bedrijven en reclame zit vol met leuke details en interessante ontwikkelingen en trends. Een verzameling kroonkurken weerspiegelt daarmee de rijke

geschiedenis van onze drankcultuur en de manier van leven in verschillende delen van de wereld. Daarom houdt Kees van de kroonkurken van soya en theedrankjes uit Indonesië, de vreemde smaken van frisdranken uit Noord-Amerika, de vele bieren uit België, de nu verdwenen melk kroonkurken uit Nederland en de vele mineraalwater kroonkurken uit Duitsland en Italië en de wijnkroonkurken uit Griekenland. Allemaal laten ze zien hoe de drankcultuur zich wereldwijd ontwikkelt en hoe deze verandert van jaar naar jaar. Kees verzamelt sinds 1992. De vele contacten via verzamelbeurzen, via internet en via de post zijn essentieel geweest om de verzameling te laten groeien tot wat hij nu is. Deze omvat nu ongeveer 76000 verschillende kroonkurken. Een absurd aantal dat in één adem werd genoemd met het advies dat je een verzameling niet uit de hand moet laten lopen. Wellicht moet de definitie van “uit de hand lopen” nu iets worden aangepast.

De dag eindigde met een rondleiding door het museum. Simultaan daaraan werd natuurlijk nog een heleboel gehandeld en het echte slot was een of meer glaasjes likeur. De vrijwilligers van het museum hadden moeite de laatste glasverzamelaar rond sluitingstijd naar buiten te krijgen. En als je het mij vraagt: zo hoort het ook.

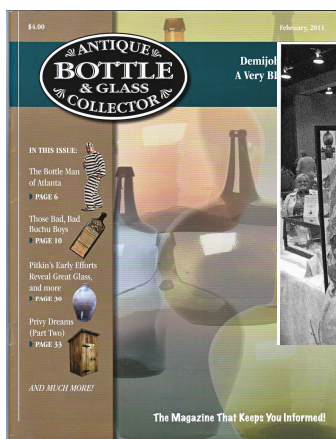
OPROEP

Wie kan mij helpen aan deze flessen van limonadefabriek Pieneman (Beeldmerk Domtoren) uit de jaren 1950-1960. Tevens voor-oorlogse flessen gezocht met beeldmerk 'Haantje'. Aanbiedingen of tips gaarne aan Hans Pieneman 06 – 168 898 77 e-mail: m4rietje@hotmail.com

Nieuwe redacteur / samensteller. maandblad 'Antique Bottle & Glass Collector.

inmiddels op dit maandblad geabonneerd en belangstellenden kunnen het binnenkort via de bibliothecaris ter inzage krijgen.

Amerika kent een groot aantal 'Bottle Clubs', vaak gespecialiseerd in verzamelgebieden als Coca Cola- of Pepsi flessen, Parfum- of Jim Beamflessen maar de grootste club is die van de Antique Bottle & Glass Collector met eenmaand(!) blad dat iedere keer vijftig pagina's nieuws geeft over Amerikaanse flessen en vooral ook over hen die ze verzamelen. Sinds december 2010 is John Pastor redacteur en samensteller er van nadat Jim Hagenbuch na 26 jaar redacteur te zijn geweest zijn taak heeft neergelegd. Wij verheugen ons op een prettige samenwerking en een uitruil van artikelen en kennis omtrent onze specifieke verzamelgebieden. DE OUDE FLESCHE is

11 februari ging de ALMA website van Museum Boijmans van Beuningen van start.

Deze omvangrijke database koppelt pre-industriële gebruiksvoorwerpen aan schilderijen en prenten waarop deze staan afgebeeld. ALMA staat voor '*Áfbeelding Linkt met Artefact*' en is tevens een hommage aan de vroegere conservatrice van die naam. In deze database alma.boijmans.nl kan uitgebreid gezocht worden.

Internationales Glassammlertreffen in Hessisch Oldendorf

antikes gebrauchsglas

Willem van Traa

Verzamelen is een betere manier 'om er eens uit te komen' dan op doktersadvies een hond nemen. Natuurlijk bieden Marktplaats of Ebay alle ruimte om thuis te blijven en toch te kopen. Maar ons aller jachtinstinct wordt pas echt wakker bij een bezoek aan antiquair, beurs of markt. De spanning bouwt op bij de heenweg: zal er wat te vinden zijn, een ander zal toch niet net dat zo begeerde voorwerp hebben gekocht?

Ik koop en verkoop veel via het internet en vind daar goede aanbiedingen en kopers. En de spanning van de laatste seconden van een Ebay-veiling laat mij zeker niet onberoerd. Maar het directe contact in de winkel, beurs of markt zou ik nooit willen missen. Zeker bij bijzondere glazen of flessen is het 'keuren met de handen' onontbeerlijk. Wie heeft nooit bij een als 'intact' omschreven glas toch die ene chip gevoeld, die de waarde deed kelderen? Ook het contact met een deskundige antiquair, veilingmeester of verkoper heb ik nodig, om te leren niet in alle sloten tegelijk te lopen. Helaas is deskundigheid op glasgebied, zeker voor flessen, dun gezaaid. Maar er zijn -nog- wel mensen met wie een middagje over glas doorgezaagd kan worden, overigens vaker 'amateurs' dan professionals. Op weg naar Hessisch Oldendorf bezochten Peter Vermeulen en ik vorig jaar Glashütte Gernheim, een oude glasfabriek die nu een werkend museum is. (Zie hierover ook De Oude Flesch nr. 115 uit 2008). Dit jaar was het museum van Hameln m'n doel voor de grote collectie glazen uit de bekende 18^e eeuwse glashut in Lauenstein.

Helaas werd dat museum gerenoveerd, dus reden we naar het Diözesanmuseum in Paderborn. Al in 777 hield Karel de Grote er een Rijksdag en tot 1802 werd het door een Prins-bisschop bestuurd. De collectie van het museum sluit aan op die kerkelijke traditie. Mijn interesse ging vooral naar de collectie glazen, die in 1981 in de tentoonstelling 'Glas & Gemälde' te zien was. De catalogus toont ruim zeventig 17^e tot 19^e eeuwse glazen, gegraveerd met de wapens van diverse prins-bisschoppen, met religieuze- en diverse profane voorstellingen.

Alle glazen komen uit Duitsland of Bohemen, en enkele zijn afkomstig van glashutten uit de onmiddellijke omgeving, zoals die van Lauenstein, Altmünden of de Emden Hutte. Niet verwonderlijk want het Weserbergland was van oudsher een belangrijk glascentrum.

Naast pronkglazen toont het museum ook een aantal 16^e en 17^e eeuwse glazen, zoals Maigeleins, Maigelbecher, Berkemeiers in het bekende groene Waldglas. Bekend is dat veel van deze glazen destijds zijn gebruikt als reliekhouders die, afgedekt met doek of perkament en voorzien van bisschoppelijke zegels, in de muren van een kerk werden ingemetseld. Met renovaties en/of afbraak komen ze weer tevoorschijn, waarbij het glas vaak in zeer goede staat verkeert. Daarnaast waren er enkele grotere optisch met een wafelmotief geblazen bekers voor het dagelijkse gebruik.

Links en rechts: enkele tijdens dit weekend gedane aankopen.

Enkele glazen uit het Diözesanmuseum in Paderborn: van links naar rechts: Kelkglas in helder kleurloos glas, Thüringen ca. 1730: Vivat Clerus. Kelkglas in helder kleurloos glas, Midden Duitsland of Bohemen, begin 18^e eeuw, met gegraveerd wapen van Friesland. Dekselbokaal in helder kleurloos glas, Midden Duitsland of Bohemen, 1710-1715, met gegraveerd wapen van de Paderbornse Bisschop Metternich. Dekselbokaal in helder kleurloos en rood-opaak glas, Bohemen, 1710-1720, met gegraveerd wapen van de graven van Kaunitz. Hieronder: Kelkglas in helder kleurloos glas met vergulde rand, Lauenstein met leeuwenteken en C, 1771 met gegraveerd wapen van de abt van Sint Michael in Hildesheim.

Van Paderborn naar Hessisch Oldendorf is maar 70 km, zodat we op tijd bij het Rathaus waren waar al mensen bezig waren hun flessen en glazen uit te stallen. Ik zag de verenigingsleden Jürgen Böhrns, Horst Klusmeier, Olaf Koch, Degenhard May, Bernd Schlender en Torsten Werhand. Zoals gebruikelijk wachtte de onderlinge handel niet tot de zondag en begon iedereen al direct van elkaar te kopen. Zo bemachtigde ik een zeer kleine franse 'Gourde de Berger' die in ons blad zo dikwijls is bediscussieerd: een fles voor de drank van de herder of voor de melk voor de lammetjes? Omtrent dit kleintje is geen twijfel mogelijk : net voldoende voor de wijn of de borrel van de herder. Anderen hadden belangstelling voor een paar van mijn flessen, zodat m'n saldo positief bleef.

Traditioneel wordt zaterdagavond gezamenlijk gegeten met zo'n 30 vrouw/man rond de tafel. Allen actieve verzamelaars, het gespreksonderwerp laat zich dus raden. Het is altijd weer fascinerend te horen hoeveel glaskennis er onder die mensen is en te merken hoe graag men dat wil delen. Op tijd naar hotel Baxmann want iedereen wil 's morgens vroeg zijn om de eerste keus te hebben. Dus waren al vóór de opening van 9 uur veel spullen van eigenaar gewisseld. Ik kocht een mooi, gaaf 16e of 17e eeuws zalfpotje en dito flesje, een 'Nönchen': het hoeft niet altijd groot te zijn om mooi te wezen. En een ooit op een veiling gekochte maar nooit echt bevallen Deckelpokal kon ik ruilen tegen een Kelkglas met bijbehorend deksel, dat ik wél mooi vond. Beide 18e eeuws en gegraveerd en beide waarschijnlijk uit Bohemen, maar

voor mij een wereld van verschil. Verder enkele glazen voor doorverkoop. Ook de verkoop ging goed, wat altijd bijdraagt aan een tevreden gevoel.

Tussen het kopen en verkopen door gaan de gesprekken gewoon door: afspraken over een artikel in ons blad en het verkopen van losse nummers, reserveren van een hotel in Plön begin juni, discussie over de datering van een glas of fles, over welke verzamelingen er op de markt gaan komen, het werven van nieuwe leden en praten met onze collega's van 'der Glasfreund' in wier boekenstal ik een paar leuke boeken vond. Ik kan zo'n totaal-glas-weekeinde iedereen aanraden. ! Ik hoop een aantal van U enthousiast gemaakt te hebben om zondag 19 februari 2012 zelf naar Hessisch Oldendorf en het Glassammlertreffen te komen. De verzameling zal er wel bij varen.

Ongeveer viermaal per jaar wordt er in verenigingsverband een evenement georganiseerd. Enkele weken daarvoor komt het bestuur van De Oude Flesch bijeen om te bespreken wat er zoal aan de orde is. Per slot van rekening gaat niets vanzelf en er zijn altijd zaken te besluiten of te regelen. Recente bestuursbijeenkomsten kenmerkten zich door een soort dubbel gevoel. Enerzijds is daar veel plezier en vreugde. Het gaat immers best goed met onze vereniging. Er gebeurt veel, de bijeenkomsten worden goed bezocht en we hebben een prachtig tijdschrift. En ook buiten de bijeenkomsten weten de leden elkaar wel te vinden. Anderzijds hebben we te maken met vergrijzing. We gunnen elkaar een lang, gezond en actief verzamelaarleven maar de verjonging door aanwas van jonge leden verloopt moeizaam. Daarin staat onze vereniging niet alleen; actief zijn in verenigingsverband lijkt niet van deze tijd te zijn. Voorlopig stel ik echter voor het hier niet mee eens te zijn. We zullen met zijn allen actiever moeten werven en het bestuur doet zijn best hierin het voorbeeld te geven.

De kern van onze vereniging draait op minder dan tien personen. Er zijn diverse vacatures in te vullen. Zo is daar de vacature van **bibliothecaris** (de goedkoopste truc om vele tientallen top boeken gratis thuis tot je beschikking te hebben!); de **Jaarbeurs tentoonstellingscommissie** (de slimste truc om als eerste binnen te komen bij dit top evenement) en de **evenementencommissie** (de meest effectieve wijze om je netwerk uit te breiden). Daarnaast is de redactie erg goed maar ook erg klein. Gevaarlijker is dat de groep personen die artikelen aanlevert zo klein is. Het is een bekend feit dat het schrijven van een artikel voert tot meer kennis van het onderwerp dat aangepakt wordt en daardoor tot meer vreugde in je hobby. Via internet, Google en Wikipedia ligt de informatie vaak voor het grijpen. Pak die uitdaging eens op!

Tijdens de komende ledenvergadering zou ik graag een meer projectgerichte structuur willen voorstellen in de vereniging. Dat betekent dat we minder in termen van commissies gaan praten maar het meer zoeken in het delegeren van taken aan wat je projectleiders zou kunnen noemen.

Tot slot wil ik nog graag de agenda met u delen:

- 9 en 10 april, de voorjaar verzamelaarsbeurs in Utrecht.
- 14 of 15 mei, bezoek aan het Parfum Museum in Winkel.
- 2 oktober, de jaarlijkse veiling.
- 19 en 20 november, de najaar verzamelaarsbeurs in Utrecht.

Op zondag 5 juni vindt in Plön het inmiddels beroemde “Flaschen- und Glassammlertreffen” plaats. Plön moet iedere glasverzamelaar eens meegemaakt hebben. Het is een gezellig en informeel treffen in het noorden van Duitsland. Een prachtige omgeving waar het goed toeven is. Veel glas, veel goed eten en drinken en veel gesprekken die met onze hobby te maken hebben. Vanaf Utrecht is het 535 kilometer rijden. In deze tijd van mondiaal denken ben je er dus in amper 5 ½ uur.

Mutaties 1^e kwartaal 2011 (die van rond de jaarwisseling 2010-2011 zijn al opgenomen in de lijsten per 1-1-2011)

Nieuwe leden:

De heer A. v.d.Born, Vlietplein 227, 2986 GM Ridderkerk. Tel.nr. 0180-424309

Mrs. M. Fairbourne, 3691 Rees Rd, Richmond BC, V6X2S4 in Canada. Tel.nr. +6043048368

De heer M.P. Jonkhart, Loggerstraat 63, 1503 KB Zaandam. Tel.nr. 075-6156563

De heer G.C. Purmer, St.Jacoblaan 72, 6533 BV Nijmegen. Tel.nr. 024-3561283

De heer P. Zwaal, Herman Robbersstraat 45B, 3031 RE Rotterdam. Tel.nr. 010-4047077

Nieuw huisgenootlid: Mevrouw T. (Tine) Purmer-Meid **Opgezegd per eind 2011:** Dhr. J. Moraal uit Den Haag (= lid nr. 220)

Nieuwe en gewijzigde e-mailadressen:

Aad v.d.Born:	aad.born@planet.nl
Marlena Fairbourne:	electrocrypt@shaw.ca
Martin Jonkhart:	martin@jonkhart.com
Maarten Nuninga:	mnuninga@gmail.com
Ger Purmer:	g.purmer@chello.nl
Thijs Reuder:	reuder@upcmail.nl
Peter Zwaal:	pzwaal@zonnet.nl

Overige wijzigingen:

Het huisnummer van Bas Billet is: 204

De postcode van Joop v.d.Groen is: 5281 AX

Het tel.nr. van Johan Groothelm is: 06 15 03 66 88

Bij Ben van der Klis moet achter Bloemendaal het huisnr. 237 staan.

Het tel.nr. van dhr. J.van der Laan is veranderd in: 050-3061049

De postcode van Nick Lambrechtsen is: 6035

Opnemen in de huisgenootledenlijst: lidnr. 079 Bettie Meines-Tienstra, behorende bij lid nr. 190

Achter “444 Dhr.A.Vermeulen” vermelden: “Lucas Bols Erfgoed”. Het tel. is nu: 079-3169848

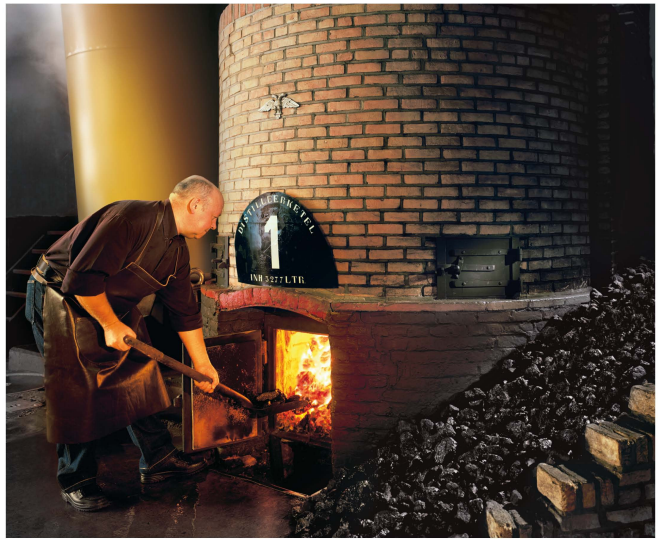
Bij de Bedrijven: post voor Lucas Bols B.V. gaat voortaan t.a.v. mevrouw J.Vogelpoel (= Jose)

A collection of five clear glass bottles of various shapes and sizes, arranged on a white surface. The bottles include a tall, slender one with a red cap, a shorter wide-mouthed one, a medium-sized one with a long neck, and two others with different neck and body proportions. All bottles are empty and have a smooth, reflective surface.

Telefax 013 - 354682

KENNISMAKEN MET JENEVERS

EEN DEEL VAN ONS GEHEIM ZIT IN HET VUUR.

Een deel van het geheim van KETEL 1 zit in het vuur, het vuur onder de oudste nog in werking zijnde distilleerketel van Schiedam. De originele koperen distilleerketel waaraan deze ambachtelijk gestookte graanjenever zijn naam te danken heeft. Het vuur onder deze ketel is niet het enige geheim van het succes van KETEL 1. Het grootste geheim vormt het distilleerproces en de lijst van

ingrediënten die Joannes Nolet in 1691 toevertrouwde aan zijn dagboeken en die nu al meer dan driehonderd jaar veilig liggen opgeborgen in de kluis van Nolet. Maar één Nolet per generatie heeft toegang tot dit zorgvuldig bewaarde geheim. En zo blijft ook de komende generaties de receptuur van KETEL 1 graanjenever het best bewaarde geheim van Schiedam. www.ketel1.nl

KETEL 1. HET BEST BEWAARDE GEHEIM VAN SCHIEDAM.

Mannûh, kopûh!

Mannen onder elkaar. hartevelt

www.mannenonderelkaar.nl

Geniet, maar drink met mate.